

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હો.

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટી
—: તૈયાર કરેલી :— 175

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; તમામ
પાઠના સવાલ તથા સ્વાર: મુખ્ય ઇલાકાની
ભૂતળ; અથવા શબ્દ; જોડાક્ષર; ફિલ.)

ચપનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

ચપનારનું ટેકાળું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કર્તાનું ટેકાળું—શાહપોર—સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭ના રપમા એક્ટ મુજબ રજીસ્ટર
કરવામાં આવેલું છે.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ટેકાળું—શ્રી “શંકર” પ્રીટિંગ પ્રેસ.

માયના પુલ ઉપર ટાંકા પાસે—સુરત.

સંવત ૧૯૮૪] ડિ. ૩. ૦-૭-૧ [સને ૧૯૮૮

૧૪૦૫૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૪૦૫૧

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૪૦૫૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ યોધી યોધીના યોધી

વિષય ૧૪૪૪ : ૪૪૪ : ૪૪૪ : ૪૪૪

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કંપની, બ્રિજવાડા, ચોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.	નૈકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલા-	કમે કમે=એક પછી એક
શહેનશાહ=મહારાજન-	વવાની કળા	બાંધો=બંધારણ
ધિરાજ	ચોજના=ગોઠવણ	નિર્માણ=નકકરી
સંગીન=મજબુત;	અત્યંત=ધણેજ	યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
જોરાવર	તાલીમ=કેળવણી,	આદરસત્કાર=આવકાર;
પુરાતન=ધણું જીનું	પ્રવાસ=મુસાફરી	પરોણાચાકરી
ચરિત્ર=વૃત્તાંત; હેવાલ	પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફરી	લથડવા=કમજોર થવા
જ્યેષ્ઠ=મોટા	વળવું તે	રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી
પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ=વેલ્સ	ચાલુ=કાયમ	પર ખેસાડવાની ક્રિયા
પ્રાંતનો રાજપુત્ર	પદવી=ઓદ્દો	પાયતખ્ત=રાજધાનીનું
ધૃતકાવ્ય=ખિતાબ	પ્રવીણ=માહીતગાર	શહેર
નિખાલસ=ખુલા મનના	નિર્ણય=કરાવ	આબાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ?
 પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ
 જ્યોર્જના વડીલ બંધુનું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૈકાશાસ્ત્રની
 તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઈ કઈ સારી ટેવ આવી ?
 પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ કયારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન
 કોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર અને કુંવરીઓ છે ?
 શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં કયારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ એડવર્ડનો
 સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યાભિષેક
 કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે દિવસે થઈ અને ક્યાં
 થઈ ? આપણો ધર્મ શું છે ?

સાર-શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જના અમલમાં આપણા જનમાત્રનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ધણું વર્ષ જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨.	શરણાગત=આસરે	પ્રસંગ=વખત
સ્વામિભક્તિ=મણી પર	આવેલો	ચેત્યો=સમજ્યો
પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા	આજુએ મૂક્યો=વિસારી	ક્ષેમકુશળ=સુખરૂપ
નાગોર=અજમેર. એ	દીધો	ખંજર=જમૈયો
રજપુતસ્તાનમાં છે.	ખાસ=પોતાનો	પ્રાણ લઇશ=મારી
થાણું=કચેરી	વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર	નાખીશ*
ધેરો ધાલ્યો=કામજો કર્યું	ગુપ્ત=છાની	મ્યાન=કવર
લડત=લડાઇ; યુદ્ધ	ઝપાઝપી=કાષાકાપી;	નમ્રતા=નમનતાઇ
ખચાવ=રક્ષણ	કતલ	મુજરો=સલામ
સંભવ=આશા; ભરોસો	જીવને જોખમ લાગશે=	વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
શરણે ગયો=તાબે થયો	મરી જશે	તોડનાર
આશ્રય=મદદ	સોગન=સંમ	ઉદાહરણ=દાખલો
જયપુર=જેપુર	કુશળતા=સુખાકારી	નીમકહલાલ=જેનું ખાય
મુકામ=રહેઠાણ	સમાચાર=ખબર	તેનું બહું ચાહનાર
કપટી=દગલખાજ	ઝખ્ખો=ઝુલતો દીલો	જીત=ફતેહ
મુલાકાત=મેળાપ	અંગરખો	

સવાલ—વિજયસીંગ ક્યાંનો રાજા ? વિજયસીંગને કેને હરાવ્યો ? ત્યાર પછી ક્યાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી ક્યાં ગયો અને શા માટે ? ઇસરીસીંગ ક્યાંનો રાજા ? વિજયસીંગના આપને કેણે મરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે, એ વાત જવાનસીંગના જણવામાં ક્યાંથી આવી ? વિજયસીંગને કેદ

છટ્ટી ચોપડીના અર્થ નવ આના.

[૩]

પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇંસરીસીંગે પોતાના સરદારોને કોનો દાખલો બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર-જેનું લૂણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ માણસની દરજ છે.

પાઠ ૩.	પાયમાલ=છેક નાશ	આકર
સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી	થએલો હોય તેવું	ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી
નીકળેલાં કુળમાં પેદા	ઉદાર=સખી	વહે તે; વહેણ
થએલો	હૃદય=અંતઃકરણ; મન	ધુંટડો=મોંમાં માથ
પ્રખ્યાત=નામીયા	પાણી પાણી=નરમ	એટલું
લગભગ=આશરે	ઝળઝળીઆં=આંખમાં	શૂરવીર=અહાદુર
અવતર્યો=જન્મ્યો	પાણીનું ભરાઈ આવવું તે	નીમાણુક=ગોઠવણ
રિવાજ=ધારો; રીત	ગોઠવણ=તજવીજ	કામગીરી=નોકરી
ભાવ=હેત	ભસે=સુખે; નિર્ભય	ચીત્યા=ગયા
બેઠક=ગાદી	આડે=વચ્ચે	દેહ=શરીર
ધારતી=ખીક; શક	પણુ=માધા; નિમ્ન	ઝળહળે=પ્રકાશે
પક્ષપાત=તરફદારી	ક્ષણુ=વેળાએ	ઉદારપણું=મોટું મન
ધડકો=તુકસાન; હરકત	જન્મભૂમિ=જે જગામાં	ટેક=બોલેલું પાળવું તે
બેઠ=દીલગીરી	જન્મ થયો હોય તે	
યુક્તિ=તદખીર; કળા	ખીજમતદાર=સેવક;	

સવાલ-રજપુતોમાં ક્યું કુળ ઉંચું ગણાય છે ? માખાપનું કયા છોકરાઓપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને ભીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો ? ભીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? ભીમસીંગે પાણીનું ખાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? બે છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મ ?

સાર-માખાપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજી રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪.		
ઉપવાસ=અપવાસ;	વેઠવો=ખમવો	નિશ્ચય=ઠરાવ; નકકી
હૂખ્યા રહેવું તે	વિકરાળ=બિહામણું	વહાણે વાગે=સવાર થતે
ક્રોધ=મુસ્સો; રીસ	રાક્ષસો=દૈત્યો	ઠર્યું=નકકી થયું
બોલે માથું મૂકીશ=શરણે	આગ્રહ=હઠ	વનવેશ=વનમાં પહેર-
રહીશ	અવસ્થા=હાલત	વાનો પોશાક
આશિષ=આશીર્વાદ	વિનંતી=અરજ	ધારણ કર=પહેર
જિજ્ઞેષ=જુદું પડવું તે	ચલણ=સત્તા [બળીને	મૂર્છા ખાઈ=બેભાન થઈ
જાનવું=કબુલ કરવું	ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી	તિરસ્કાર=ધિક્કાર
સાજેતાજે=સુખરૂપ	નમન કર્યું=બે હાથ	અધર્મ=અનીતિ; પાપ.
રક્ષા=બચાવ; રક્ષણ	જોડાયા; પગે લાગ્યા	ઋષિ=તપસ્વી
જુઝવું=મનમાં બળવું	સોંપણ=સપુરત	વિદાય કીધા=વળાવ્યા
વસમાં=ધણાં કઠણ	કંદમૂળ=કંદ ને મુળીઆં	બેશુદ્ધ=બેભાન
અરો=અંત; છેડા	હૈયુ ભરાઈ આવ્યું=રડવું	પ્રાણત્યાગ કીધો=મરી
	આવ્યું	ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ-સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય ? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો ?
કેકયીનો કોણે તિરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વનવાસ શા માટે
ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ? રામચદ્રજીનું માતા
ત્રયે કેવું હેત હોવું જોઈએ ? દશરથ રાજની આજ્ઞા લેવા જવાનો
હેતુ શા ? વનવેશ એટલે શું ?

સાર-(૧) વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે છે.
(૨) માઆપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.		
દુઃખાઆ=ભૂખથી	દુખળા=કમજોર	એંજિન=વરાળથી
પિડાતાં માણસ	પેટપુર=જોઈએ તેટલું	ચાલતો સંચો
	સુકાઈ=તેવાઈ	કુદરતી=ધધિરે મૂકલી

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧૧ આના [૫

અયમ=ચાલુ	ઉછળે છે=ધબકે છે	ચરખી=ચામડીની અંદર
ગરમી માપવાનું યંત્ર =થર્મોમીટર	અંગ=ભાગ	ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
ધરી=જે દાંડી પર પૈડું	સમાર=દુરસ્ત	દુરસ્ત=સાફ
ફરે છે તે; આંક; આંસ	તર=મલાઈ	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
નિરંતર=હમેશાં; નિત્ય	સાકર=મીઠો પદાર્થ;	ત્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
નાડી=નાડ	ગળી ચીજ	વાની=વસ્તુ
		પુષ્ટિ=મજબુતી; બળ

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે? ગરમી માપવાના યંત્રનું નામ શું? એન્જિન ચલાવવાને માટે શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો ખરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું? ગરમી કયો પદાર્થ આધારી ઉત્પન્ન થાય છે? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકનાં લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતાં પશુ વધારે ફાયદાકારક શું છે?

સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.	દોષ=ઠપકો	જગા
આકીપાકી=કમજોર થઈ	મસાલો=તેજનો	પીલતાં=કપાસમાંથી
નિસાસા=નિઘાસ	અગરીઆ=મીઠું પકવનાર	કપાસીઆ છુટા પાડતાં
અકવાટ=સવારો	અગર=મીઠું પકવવાની	કાંતતાં=સુતર બનાવતાં

૬] હિંદુસ્તાનની, સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

વણકર=વણવાનું કામ કરનાર	ગરજ=મતલબ ગરજ સારે છે=ખોટ	મટાડે છે સમાધાન=ગુંથવણ કે
નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું	પુરી પાડે છે; તંગી	ચિંતાનું મટવું તે

સવાલ—ડોશી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી? તેના મનનું સમાધાન કણે ને શી રીતે કીધું? સાર—(૧) દુનિયામાં દરેક માણસને એક ખીજનો ખપ પડે છે માટે કોઈની સાથે ખુરાશ કરવી નહિ. (૨) દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક ખીજની મદદથી બને છે.

પાઠ ૭.	ભૂલીને=વીસરીને	વાંકું બોલી=ધનકાર કરી; ના કહી
મુખે=મોઢે	વણુતોલ=ધણોજ	ભાળે=જુએ
વેર્ષા=નાખ્યાં	અન્યાય=ઝેરઘ-સાફ	ફરિયાદ=ન્યાય મેળવવા
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	માટે અરજ
નસીબે=દૈવયોગે	ધીરીને=ઉધાર આપીને	સદગુણુ=સારા ગુણુ
નીચા નમી=નીચા વળી	દુઃખીઓ=હેરાન	ચિંતા=શીકર
વીણીશું=એક એક લકઠશું	આખર=મજબૂત	ચટપટી=ગભરામણુ
અત્યારે=હમણાં	પાખી=વગર; વિના	અટપટી=ગુંથવણુ ભરેલી
ગુસ્સે થઈ=રીસ કરી	ધીરેલાં=આપેલા	મા'લે=ખુશીથી રહે
વિપત=આપદા; દુઃખ	નવ આલે=આપે નહિ	

પાઠ ૭. આજ અતે કાલ.

સમજૂતી—નસીબે ખુશી થઈને રસ્તામાં ગુલાબનાં ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું? ભાઈ હમણાં, આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઈ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવ.નો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલાબનાં ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો તે કદી ગુસ્સે થઈને બોલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરાવો? ભાઈ કાલે,

ચોથા ઘોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૭]

કાલે, કાલે, મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થઈ છોડી દેવું નહિ. (૨) ઉપકાર ભૂલી જઈને આપણું ખરાબ કર્યું હોય, અને આપણને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? ભાઈ હમણાં, આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરધન્સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જે લડવું તો ક્યારે લડવું ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઈએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય, તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? ભાઈ હમણાંજ આજ ને આજ. (૫) કોઈ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું બોલે, અને સામું પણ જીએ નહિ, તેવા માણસ પર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ધણાં કામો કરવાં છે, પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળે, તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? ભાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોઈ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુન્ચવણ બરેલી પોતાની મેળે મનમાં આવે, તો તે મનમાં જઈને ક્યારે આનંદ થી રહે ? ભાઈ ? કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નહારાં કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો, મતલબ કે નહારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૮.	કેણી મેર=કંઈ તરફ	તપાસ=શોધ
અવલોકન=બારીક તપાસ	જવાહીર=કીમતી રત્નો	સાક્ષી=સાહેબ
ખોડું=લંગડું	(હીરા, માણેક, લીલમ,	જાદુગર=ધંતર મંતર કે
લાઘ્યું=પીઠપર મૂક્યું	પોખરાજ, મોતી વગેરે)	અગ્નિએખી બરેલા
ધારી ધારીને=તાકી	ફકીર=સાંધ; મુસલમાન	ખેલ કરનાર; ઇલમી
તાકીને	સાધુ	સગ્ન=શિક્ષા
પારખ્યું=ઓળખ્યું	ઝાડો=ઝડતી; તપાસ	નવાઇ=અચરતી; અચખો

૮] ચોથી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

બહુ=બહુ	લંગડું=ખોડું	વેરાય=કણ છુટા પડે
મમ=મામુ	અનુમાન=વિચાર કરીને	ઢાળાય=છલકાય
કાણું=એક આંખ ફુટેલી	અટકળ કરવી તે	શાઆશી=ધન્યવાદ
હોય એવું	બમણતી=મણગણ	ફેર=તફાવત
આછું=ચોડું	અવાજ કરતી	ટેવ=મહાત્તરો

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કાણ મળ્યું ? ફકીરને કેવી ટેવ હતી ? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોડું ? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ ? ફકીરે જાંટ વિષે શી શી હકીકત કહી ? રાગએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો ? અવલોકન કરવાની ટેવથી શો ફાયદો ?

સાર—દરેક માણસે હરેક વસ્તુ બરોબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯.	લાયકી=લાયકાત	લમ્બ વર્તનાર
બહામણપત્ર=સિદ્ધારસનો	લૂછી=સાફ કરી	કાળજીવાળો=ખંતીસો
કાગળ	ગળમ=ગળું ખિછાતું	ધડકો=હડસેલો
ઉમેદવાર=આશાવાળો	વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ	પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
ખોળ=શોધ; તપાસ	સ્વચ્છતા=ચોક્કામ	શાંત=ધીરજવાળો
વર્તમાનપત્ર=ચાલતા	દીસી=દેખાઈ; જણાઈ	લક્ષણુ=ટેવ; આદત
વખતના સમાચારનું	વિચારવંત=સમજી	મરોડદાર=સારા વલણુ
છાપું; ન્યુસપેપર	સ્થિતિ=લાલત; દશા	વાળા [ખડીઓ
મહેર ખખર=છપાવીતે	વિનય=નમ્રતા	રેતદાની=રેતી ભરવાનો
ખખર આપવી તે	સબ્યતા=સલુકાઈ	સાવધ=હોશિયાર
ખસંદગી=પાસ	રીતભાત=ચાલચલગત	ખુલું=દેખીતું
મહેરખાની=કૃપા; દયા	ઓળંગી=વટાવી	તોલ=પરીક્ષા; તુલના
બહામણુ=સિદ્ધારસ; વગ	ચોકસ=સાવધ; સંભાળ	સદગુણુ=સારા ગુણુ

સવાલ—શેઠીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેઠે કેવી રીતે ; પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે ભલામણપત્ર હતો કે નહિ ?

સાર—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના ભલામણપત્ર પર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

ગુજરી ગયા=મરી ગયા

સંકટ=દુઃખ; વિટંબણા

ધરેણાં=ધરેણાં વજેરે

વેચીસાટી=વેચી કે

બદલો કરી

સાધન=સાહિત્ય

સમયે=વખતે

ઉઘમે=ધંધે

જિંદગીપર્યત=મરતાં સુધી

પર્યત=સુધી

ભાપણુ=બોલવું

ગુમાસ્તો=મહેતો

અદેખાઈ=ઝેર; કાનો

વિરક્ષ=સામું; ઉલટું

કસોટી=તોલ; પરીક્ષા

સોદો=માલ; સામાન

ભાવતાલ=કિંમતની

પડપુછ

રવારદારગી=છુપી દલાલી

કાઢવી તે.

કંઠી=ડોડમાં પહેરવાનું

સોનાનું ધરણું

વીસરી=ભૂલી

દળદર=ગરિબાઈ

ફિટાડીએ=મટાડીએ

બોધ=ઉપદેશ

સંતાન=છોકરું

મિલકત=માલમતા

વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ?

એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની આડીથી શૈક્ષના

મનપર શું અસર થઈ ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ?

જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી બેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ

હતો ? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો શું મળ્યો ?

પાઠ ૧૧.

સંસાર=દુનિયાનો વહેવાર

દરવેશ=દરતો ફકીર; એક

જગ્યાએ સ્થિર નહિ

રહેનાર ફકીર

ત્યાગ કરીને છોડીને

તાણુ=તંગાશ; ખેટ

ફાટી નીકળતો=ફેલાતો

એકાંતવાસ=એકલા

રહેવું તે	પવિત્ર=શુદ્ધ	ટાય=સિખર
સારવાર=ખરદાસ	દુરાચરણુ=ખરાખ	ખોખો=ભાર; વખન
આખર અવસ્થા=મર- વાનો વખત	ચાલચલગત	કલ્યાણુ=મહું
દિલાસો=ધીરજ	ધમિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમાણે	લૂટ=ખુદી રીતે માર
નામીચો=પ્રખ્યાત	ચાલવું તે	મારીને લઇ લેવું તે
બદમાસ=હરામખોર	અમર=અચળ; કાયમ	ફરમાન=હુકમ
સંખ્યાબંધ=ધણાજ	રસ્તો=ઉપાય; ઇલાજ	માથે ચઢાવી=કપુત્ર કરી
લૂટફાટ=માર મારી લૂટી	અશક્ય=નહિ બની શકે	વર્તણુક=ચાલચલગત
લેવું તે	એવું	અંતે=આખરે
	મુશ્કેલ=કઠણુ; અધર	

સવાલ--દરવેશની નામના શાથી થઈ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું? લુટારો ખરો સુધી હતો કે નહિ? એ ક્યારે ખરો સુધી થયો?

સાર--આપણે બીજાના દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.	સપાટામાં આવવાથી	ચોંટી=વળગી
ખોટા=જુઠા	અરસામાં=દરમિયાનમાં	મંદવાડ=રોગ; બિમારી
અજ્ઞાની=સમજણ	જીવ ભમી આવ્યો=ચકરી	પ્રયોગ=અમુક સાધન
વગરના	આવી	વડે કંઈ કરી બતાવવું
ધારે=માને	ચપટી ચપટી=જરાજરા	તે; અખતરો
ભૂત=મરી ગયા પછી	કડક=સખત	ચીસ=બીકથી બૂમ
કોઈ માણસ પ્રેત રૂપ	કરડી=સખત; આકરી	સોડે=પીમળે [પાડવી તે
ચાય તે	અંગારા=સળગતા કોયલા	ફાટી જાય=દૂધ ને ચોખા
ઝોડઝપટથી=ભૂલના	ઉધે=અવળો	જુદા પડી જાય

ઉતરી જાય=એસ્વાદ લાગે	ગુહિતથી=તદખીરથી;	ભિનાશવાળી=ભેજવાળી;
કસર=ખામી; મણા	યુક્તિથી	શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કમ કમ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાંધે છે ત્યારે થાળી સાથે વાડકો કયા કારણથી ચોંટી જાય છે. ? નજર બાંધવાથી રોગ સારો થાય છે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપક બગડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું બગડી જવાનું કારણ શું ?

<p>પાઠ ૧૩.</p> <p>નજરે પડે છે=દેખાય છે</p> <p>એકાએક=ઓચિતું;</p> <p>એકદમ</p> <p>મૂઠ=ચોટ</p> <p>જીવ=જીવાત;</p> <p>સજો=જીવાત, જીવડાં</p> <p>અદાવત=દુશ્મનાક; વેર</p> <p>ભુવો=ભૂત કાઢનાર</p> <p>ઉતાર=ભૂત, પ્રેત વગેરે</p> <p>કાઢવા માથે ઉતારેલું</p> <p>જે ધાન્ય વગેરે ચકલે</p> <p>મૂકવામાં આવે છે તે</p>	<p>ભોપાળું=પોકળ; જુઠાણું</p> <p>ડાકણુ=ખરાબ નજરની સ્ત્રી; ભૂત થએલી સ્ત્રી;</p> <p>ચુડેલ</p> <p>ચાળા=નિશાની</p> <p>મસાણુ = મુડદાં દાટવા</p> <p>ખાળવાની જગા</p> <p>હુંહું=ડાળાં પાંદડાં વગરના</p> <p>ઉભેલા ઝાડનું થડ</p> <p>ધડકે છે=ધમકે છે</p> <p>શોરબકાર=ખુમાટ</p> <p>વીગત=વાત</p> <p>વિખ્યાત=પ્રખ્યાત</p>	<p>મંછ=ધ્વજ</p> <p>મંછાભૂત=મનની ધ્વજ</p> <p>એજ ભૂત</p> <p>શંકા ડાકણુ=વહેમ એજ</p> <p>ડાકણુ</p> <p>કહેવત=કહેતી</p> <p>વશીકરણુ=વશ કરવાની</p> <p>વિધા</p> <p>શુકન=ધાર્યું થવાના ચિહ્ન</p> <p>અપશુકન=નહારા શુકન</p> <p>ફોસકરસ=હવા લાગવાથી</p> <p>તરત સળગી જડે એવો</p> <p>પદાર્થ</p>
---	---	--

સમજુતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળીકે ખસી ગયું, ને સહેજ અવાજ થયો. તે સાંભળીને કુતરે બસવા લાગ્યું, તેથી સાં ધણું મળુસો એકઠાં થયાં અને ઘણોજ અવાજ થયો. તેમાં કાઠ

માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો; એવી ખોટી વાતને લોકો શંકાવીને પ્રખ્યાત કરે છે. અખો કહે છે કે ભાઈઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય ? ઝાડ મૂળમાંથી એકએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુવા લોક મૂઠ ઉતારવાને કયો પ્રયોગ કરે છે ? બૈરાંઓ શા કારણથી ધૂણે છે ? મસાણુ કાઠે ભડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમાં કે ગામમાં ભડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણ સમજવો. વશીકરણ એ શું છે ? શુકન એ શું છે ?

સાર—કાષ્ઠપિણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે, અને તેથી રોગ આવે છે

પાઠ ૧૪.

તાગ=છેડો; અંત.
અપાર=પાર વગરનું
વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન
તૂટી પડશે=નીચે પડશે
કાટકા=કડકા; ગડગડાટ
ચિરાઈ=ફાટી
ભયંકર=બિહામણા
બનાવ=પ્રસંગ
અતિવૃદ્ધિ=ધણો વરસાદ
કરાં=ખોર જેવાં પાણીનાં
બંધાયલાં ટીપાં
હિમ=ધણી ટાઢ

ધરતીકંપ=જમીનનું
હાલવું તે
જવાળામુખી = બળતો
પહાડ
આનંદકારી=ખુશકારક
મંદ મંદ=ધીમે ધીમે
નિરંતર=હંમેશાં
માફક=અનુકુળ
અદ્ભુત=નવાઈ જેવું
અમત્કારી=નવાઈ જેવું
દિંગ=તાણુબ
દિંગ થઈ જઈએ છીએ=
અકકલ કહ્યું કરતી નથી

છેવટ=આખર
અનંત=પાર વગરના
ઘોડા=મોટી છોળો; મોજાં
મોજાં ઉતરી જાય=ઓટ
થાય
છાયા=પડછાંયો; ઓળો
સ્વમવશ=સ્વમાં આવે
એવી સ્થિતિમાં પડેલા
આત્મા=જીવ
ખોળીઆમાં=શરીરમાંથી
ભયભીત=ખીકથી બીધેલ

સવાલ-આકાશને છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે ? બયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે ? સ્વપ્ન એ શું છે ?

પાઠ ૧૫.	બ્રહ્માંડ=વિશ્વ; બધી	આપોઆપ=પોતાની મેળે
સત્તા=મળ; શક્તિ	દુનિયા જેમાં છે	અમુક=હરેક; ચોક્કસ
વિસાતમાં=ગણતરીમાં	તે ગોળ	આધારે=આસરે
અમલ=હુકમ	સમર્થ=જેરાવર	હેતુ=મતલબ
ઇન્દ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન	કાર્યો=કામ	નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે
અને કર્મ થાય છે તે	વ્યાપી=ફેલાએલો	ન્યાયી=મનસારી
(જ્ઞાનેન્દ્રિય પાંચ છે.	સર્વશક્તિમાન=જે બધું	દયાળુ=દયાવાળો
આંખ, કાન, નાક, જીભ,	કરી શકે તે	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
આમડી. કમેન્દ્રિય પાંચ	સર્વવ્યાપી=બધે ઠેકાણે	સોસવું=અમલવું; વેઠવું
છે. મોં, હાથ, પગ,	હોય તે	પાપ=મનુષ્યની આજ્ઞાથી
ઉપરથ, ચુદા.)	સર્વજ્ઞ=બધું જાણનાર	ઉલટું કરવું તે

સવાલ-પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થનો અનુભવ આપણને સાથી થાય છે ? ઇન્દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને તે કઈ કઈ ? આ જગતની રચના કોણે ધડી છે ? પરમેશ્વરને મોટા અને જેરાવર સાથી સમજવો. પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ સાથી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે ? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ, દયાળુ છે તે તમે સાથી કહો છો. પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શું ? મનુષ્યની નિયમો પાળવાથી ફળ શું ?

૧૪] સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

સાર-પરમેશ્વર સર્વવ્યાપી, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સર્વમર્થ, ન્યાયી, માયાળુ ને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર	વેશ=દેખાવ	સાધ=સાધુ; સજ્જન
નિસાસો=આશા ભંગ	લીલા=આખાદ	પરહર્યા=તજ્યા
થયેથી જીવને જે	લીલા રાજ=આખાદ રાજ	ગૂઢ=ખિચેખિચ; ઘાડું
અકળામણ થાય છે તે	ભોગવો=ચલાવો	વિકરાળ=ભયંકર; ખીક
વિસામે=વિચારે	સોય=તે	લાગે એવું
કેરો=નો	વચન=ખોલ	કિરણ=સીધી લીટીમાં
રાજાઓ=રાજા	સધીર=ધીરજવાળાં	પડતો પ્રકાશ
રાજાનં=રાજા	નયણે=આંખોએ	સંચર્યું=ગયું
નરપતિ=રાજા	નયણે વહે અતિ નીર=	નીરખું=જેઉં
સૂણો=સાંભળો	આંખમાંથી ધણું	અજસુત=નારદ; પ્રહ્લાનો
પૃથ્વીપતિ=જગપતિ; રાજા	આંસુ પડે	પુત્ર
હૈડે=હૈયામાં	વહે=ખોલે	ભૂપત ભણી=રાજા પ્રત્યે
ન માય=સેવાય નહિ	રહે=મનમાં	કુળિ=વંશ
ધરો=રાખો	ટાળો=મટાડો	નગર=શહેર
પ્રજા=રૈયત	દયાળ=દયાળુ	અવાસ=રહેઠાણ
ઉદર=પેટ	સંચર્યો=ગયો	નિશદિન=રાત દહાડો
મેહ=વરસાદ	મૂઠમતિ=મુર્ખાઈ	ચરણે ચાંપી=પગે દાખી
માઝ્યા મેહ=જોઇતો	પરવરી=ચાલી; નીકળી	નીરખે=જુએ
વરસાદ	અપરાધ=ગુનો	તન=શરીર
તમદેશ=તમારા મુલકમાં	મંદમતિ=ઓછી અકલ	સફળ હવે=સાર્યક થયો
	દુભવ્યો=નારાજ કીધો	તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ઉત્તાનપાદ રાજા ને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે હે રાજા ! તું પોતે દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે ? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે ! રાજા, તમે સાંભળો. તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈડામાં શ્વાસ પણ માતો નથી !

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો. તમારા દેશમાં જેવો જોઈએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો ! (૧) તે આપ્તાદ રાજા ભોગવો. તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ! એવાં ધીરજ આપનારાં વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ધણાં આંસુ પડે છે. (૨) રાજા કહે છે, કે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે, માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુર્ખાઈ કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો. મેં ઓછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્રનું મન નારાજ કર્યું, એવો મેં ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે, કે ખિચો ખિચ બિહામણું જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનું મોં ધણું કોમળ છે, એટલે જે ઘણો નાજુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે ?) મારું બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો કે જેથી એક વાર છોકરાને મારી નજરે જોઈું, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે. જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે.

જે માણસને ધ્રુવની સોખત છે, તેને પણ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે, તે પક્ષીને અને જંગલને ધન્ય છે, જે રાજા તારૂં જીવ્યું સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકોતર પેઠી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૧૭.

આગબોટ=વરાળથી ચાલતું	રહેલો પથર	સાહસ=અવિચારી કામ
મોટું વહાણ; સ્ટીમર	ગામડું=મોટું કાણું	ડાલ=સઢ ચઢાવવાનો
વિલાયત=ઈંગ્લાંડ	કપ્તાન=વહાણ કે આ- બોટનો વડો અમલદાર	યાંભલો
ખાસ=જીદી	વીર=બહાદુર	જળચર=પાણીમાં
ખલાસી=વહાણ હાંકનાર	અવકાશ=વખત	રહેનાર
એકંદરે=બધું મળીને	ગડગડાટ=ખુમાટ;	પ્રસંગે=વખતે
બરદરીએ=દરીઆની	શોરબકોર	ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય
અધવચે; દરીઆની	પડધમ=એક વાજીત્ર	અમર=કાયમ; અચળ
વચ્ચેવચ્ચ	તુતક=આંગબોટનો	યાદગીરી=નામના
મુસાફરી=સફર	આગલો ઉપલો ભાગ	ફરમાન=હુકમ
હંકારવામાં=ચલાવવામાં	દઢ મનથી=પાઠ	કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી
સપાટી=ઉપલો ભાગ	વિચારથી	રહેવાને માટે ઉભો
ખડક=પાણીમાં ઢંકાઈ	બડગડાટ=બકવાટ	કરેલો ચણતરનો
		યાંભલો

સવાલ—આગબોટ નજીક આવી પહોંચી એટલામાં શું થયું ? કમાને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું ? કેટલાં બચ્યાં ? જળચર પાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇનું નામ શાથી અમર રહ્યું ? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું ?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.	અમ્યય તરેહનો=નવાઇ	ખેશક=નકકી; જરર
ફરતો=ચોગરમ	જેવો	આજીજી=કાલાવાલા
કોટ=છોથી બાંધેલી ઉચી	દહાડને અંતે=સાંજે	ઝાળી=નાળચાવાળી
જાડી મજબુત દિવાલ	ચણુતર=ચણુવાનું કામ	લોટી
કાબેલ=હોશિયાર	લેદ=છુપી વાત; જરમ	ઇલમી=જાદુગર; મંત્ર
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ	હીકમત=જુગતી; તદખીર;	જંત્ર જાણનાર.
કે સલાટ	ચતુરાઇ જરેલો ખેલ	નિર્ભય=ભય વિનાનું
સુલતાન=મુસલમાન	ખેડકે=મુકામે	સ્થાનક=ઠેકાણું; જગા
રાજા; પાદશાહ	ઇલમ=જુદુ	કમુલાત=વચન.

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ?
કોટ બંધાતો હતો તે પાછો શા કારણથી ઉખડી જતો હતો ? ઉખડી
જવાનું કારણ સુલતાનના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કર્યું ?
ખાલુકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે ?

પાઠ ૧૯.	આપવી તે	ખતા=દેખાડ
પ્રમાણિક=વાજખી રીતે	દફતર=હિસાબના ચોપડા	કીધર=ક્યાં
ચાલનાર	ખિત્ર=દુઃખી; દીલગીર	આનાકાની=હા ના
કંટાળો=તિરસ્કાર; ત્રાસ	સદખુદ્દિ=સારી ખુદ્દિ	મિજાજ ગયો=ગુસ્સે થયો
નામુંઠામું=લેવડદેવડનો	તત્કાળ=તરતજ	ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ
હિસાબ	ફુલાતો=ખુશ થતો	જસકુ=જેને
આડુંઅવળું=ખરૂં ખોટું	ખોળ=શોધ; તપાસ	દો=ખે
બાજવટાવ=બાજ વગેરે	અખે=અ; અલ્યા	પાગળ=મૂર્ખ
વટાવ=ખોટને બદલે કંઈ	બનીઆ=વાણીઆ	કરતો હરતો=કારભારી
પણુ રકમ લેવી કે	ચલ ખે=ચાલ	સાખ=આખર; વટ

સવાલ—છગનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડી વાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો ને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીચો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની સાથે શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને ઠગાઈનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—(૧) ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. (૨) મસ્કરી કરવી નહિ. (૩) હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.	નકશો=ગામ કે દેશનો	વંકાતું=મેળ ન રાખવો
ખરું કામ=વાજબી કામ	ચીતરેલો નમુનો	શરમ=માન; સહે
છાતી ચલાવનાર=હિંમત	મસ્કરી=મંજક	હાંસી=મંજક; મસ્કરી
કરનાર	નિંદા=કોઈનું જુડું	છાપ=અસર
કાને=સાંભળવામાં	બોલવું તે	ચાહે=મંગ્છે
આર=ભરડાની નીચે	મોઢું ઉતરી ગએલું=	ચાલ=રીતભાત; વર્તણૂક
લોઢાની પાતળી સળી	અંખવાએલો	કજીઓ=ટંટો;
હાય છે તે	કસુર=ગુનો; ચૂક	દુર્ગુણ=અનીતિ

સવાલ—જયાનંદને જીવણરામ, ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જયાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યા ? સાર—(૧) વાજબી રીતે ચાલવું. (૨) ખરી વાતમાં કોઈની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.	સ્તાનમાં છે.)	હાર મારવું=જીવ લેવો
વિક્રમાજીત=જીતાય	છંદ=નહારી ટેવ	ખાવ=ધવરાવનાર બાધ
નહિ એવો વિક્રમ	બ્યવસ્થા=ગોઠવણ	દાવો=હક
અજીત=જીતાય નહિ એવો	પટાવતો=રાજના મુખ્ય	રણવાસ=રાણીઓને રહે.
મેવાડ=ઉદેપુર; (રજપુત-	સરદારો	વાની જગા; જનાનખાનું

ચોજવા=કરવા	કલ્પાંત=ધાણું રડવું	રક્ષણુ=સંભાળ
ખાળહસા=ખાળકને	કકળવું તે; રડારોળ	જીવ્યું=જિંદગી
મારી નાખવું તે	રાજભક્ત=વક્ષાદાર;	સાર્થક=સફળ
નિર્દોષ=ખીન ગુનેગાર;	પોતાના રાજ કે રાજનું	સ્વસ્વ=સધળી માલમતા
અપરાધ વિનાનો	હંમેશાં રડું તાકે ને	સપુરત=સોંપણુ
દયાજનક=દયા ઉપજાવે	કરે એવી	અર્ચાય=ફેલાય; પ્રસરે
એવા	કોસ=ગાઉ	પરિણામ=ફળ; છેવટ
હૃદય પીગળ્યું=દયા આવી	હજમ=વાળંદ; રાત	હૃદવાળી=આખર કરી
ધાતકી=કૂર; નિર્દય	આસરો=મદદ; સહાયતા	પન્નુ=પાનું; એક જાતનું
વર્ણન=ખ્યાન; હકીકત	ભાળ=ખખર; પન્તો	રતન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો ? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાર્યું ? ઉદેસીંગનો ખચાવ કેવી રીતે થયો ? પત્તાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો ? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું ? સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાંછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨.	પત્થર	મેાતને શરણે ગયા=મરી ગયા
ધલાકો=ધણા જિલ્લા,	નિત્રે=નકકી; નિરધાર	આજીજી=કાજાવાલા
એજન્સિ અને સંસ્થાન	અચવાના=ઉગરવાના	રાહ=વાટ; વાર
મળીને થએલો ગવર્ન-	ધરાદો=મનસુખો;	શિર=માથું
રના તાખાનો ભાગ	નીમ્યો=નીમણુક કીધી	એકલદોકલ=એકલો
સેકો=સો વરસનો કાળ	યુકિત=તદખીર; કળા;	ચિંતા=શીકર; ધાસ્તી
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર	હિકંમત	છાતી ભરાઈ આવી=
મફલત=એજન્સી	સંખ્યા=ગણતરી	રડવું આવ્યું
ખડક=પાણીમાં ઢંકાએલો	માન્ય રાખી=કપ્પુલ કરી	

ઉત્તર=જવાબ	આઝી=વળગી	ધર્મ=કરજ
કપ્પુલ કપ્પુ=માન્યું	આગ્રહ=હઠ; કાલાવાલા	બંધુધર્મ=ભાઇ તરીકેની
સંસાર માંડયો નથી=	છક=દિંગ; ચકિત	કરજ
બૈરી પરણ્યો નથી	હડસેલી મૂકયો=ધકકો	સહીસલામત=સુખરૂપ
કોડ=હોંસ; ઉમંગ	મારી ફેંકી દીધો	ચોજના=ગોઠવણ
નિયમ=કરાવ	બંધુ=ભાઈ	

સવાલ—ગોવા ક્યાં છે? ગોવામાં હાલ કોનું રાજ્ય છે? પોર્ટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી? વહાણુ શાથી ખડક સાથે અથડાયું? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપ્તાને શું યોજના કરી? ચોથા ચિટ્ટીમાં કોનું નામ નીકળ્યું? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ? નહિ પડવાનું કારણ શું? એના ભાઇને પડવાની રજા શા માટે આપી? તે મરી ગયો કે નહિ?

સાર—ભાઇઓએ એક બીજા પર હેત રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.	કલક=એખ; અટ્ટો; ડાઘ	આઠમ; ગોકળ આઠમ;
ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ	અનેક=એકથી વધારે;	કૃષ્ણનો જન્મદિવસ
શીખવાની નિશાળ	ધણુ	અદેખાઇ=છર્પા; વેર
ચિત્ર=છાંખી	ગપો=જુહી વાતો	પાંચ=કોઇપણ વાતનો
ઉપરના=ઉપલા	દિન પર દિન=દરરોજ	નિવેડો કરવાને પાંચ
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ	હરિકાઇ=ખરોખરી	અથવા વધારે શપ્સની
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ	નકલ=ઉતારો; કોપી	મંડળી; લવાદ
તોલે=ખરોખરીમાં	બળિએલ=મનમાં બળ્યા	કળા=હુન્નર; કસબ
અદેખો=ખીજનું સારું	કરે એવો	કદખો=કદપના કીધી;
જોઇ બળે એવો	વખોડયું=ખોડ કાઢવી	ધાર્યો
સમાન=ખરોખર; જેવો	વડાઇ=મોટાઇ; માન	ટાપુ=ખેટ
કીર્તિ=આખર; માન	જન્માષ્ટમી=શ્રાવણ વદ	ખાળા=છોકરી

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧૧ આના [૨૧]

સાંખી=ખમી; સહન કરી	પીછી છુપી ન રહે=	માટે
શોભા=ખુશસુરતી	કામ જણાઈ આવે	અભિપ્રાય=વિચાર; મત
શાંત થયું=નિરાંત વળી	ઠરાવ=નિશ્ચય	નિરાશ=નાઉમેદ
દશા=હાલહવાલ; વસ્ત્રે	ચિત્રકાર=ચિતારો	વીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે;
રખર=હજીર	બેદરકારી=બેપરવા	ઝંખવાણો પડીને
પીછી=ચીતરવાની કલમ	ઉત્તેજન=પુષ્ટિ; મદદ	અદેખાઈનું મોં બાળો=
છુપી=છાની; ગુપ્ત	ઉત્તેજન દાખલ=ઉત્તેજન	અદેખાઈ ન કરો.

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિયારી જોઈ કોણ અદેખાઈ કરતું અને કોણ તેની બરોબરી કરવા પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિભુવનની આખરને કલંક લગાડવા માટે કોણે શું યોજના કીધી ? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખજાર ચોઢેલી હતી ? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહનાં ચિત્ર કાઢ્યાં ? કોનું ચિત્ર સૌથી સારું હતું ? ઇનામ કોને મળ્યું ? એ ઇનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ?

સર—જે પોતાનું બહુ ચાહતા હોય તેમણે હંમેશાં હરિકાઈ કરવી પણ અદેખાઈ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૪.	કુવાક્ય=નકાર વચન;	યાર=મિત્ર; બાઈ
કુવાક્ય=સાર વચન;	નકારી વાણી	ઉચાર=બોલ
સારી વાણી	લાઘે=મળે; થાય	વિશ્વ=દુનિયા; જગત
સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ	વિવેક=સલુકાઈ; ડહાપણ;	વખાણે=તારીફ કરે;
સદૈવ=હંમેશાં; નિત્ય	સારા નરસાનો વિચાર	સ્તુતિ કરે, માન આપે.
વાધે=વધે; થાય	આણી=લાવી	

૨૨] હિંદુસ્તાનની સાઠ ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

કીર્તિ=આખર	અમૂલ્ય=કીમતી; જેની	ગોળી
જનો=માણસો	કિંમત ન થઈ શકે તે	છેદ=ધા; જખમ
પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે;	મૂલ=કિંમત	સૂઝે=માલમ પડે
ગરિબાઈમાં આવે;	લગાર=થોડી	રૂઝે=મટે; સારો થાય;
પડતી થાય	પળી=ચાંગળ	નવી ચામડી આવે
ચડે=મોટે દરજ્જે આવે;	રે=અરે	કોઠી=મોટી ખરણી
સુખી થાય; ચડતી થાય	માનવી=માણસ	મટે=સારી થાય
વડે=થી; ચકી	વેણુ=શબ્દ; બોલ	તોપ તણો=તોપનો
પ્રજ્ઞ=લોક; રૈયત	વેણુ મૂકયું=શબ્દ બોલ્યો	બડકો=અવાજો
પાળે=પોષે	ગળાય=ગળી જવાય	હવા વિષે=હવામાં
ધૂડ=ધુવડ	થૂકયું=થૂકેલું	હડકો=સપાટાખંધ
ઉચ્ચારનું=બોલનું	વિમાસશો=પસ્તાશો;	તાણી=ખેંચી
બલી=સારી	દીલગીર થશે	વદો=બોલો
બલાઈ=બલમનસાઈ	હાણી=નુકસાન; ખરાબી;	વણસે=ખગડે
ખુરાઈ=નહારાપણું; વેર;	પાયમાંલી; હાનિ	ભાર તોલ=માન; આખર;
દુશ્મનાવટ	છરા=ખંડુકમાં ભરવાની	વકકર

પાઠ ૨૪ વિચારીને બોલવા વિષે

સમજીતી—સાઈ વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહાઈ વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કજીઓ થાય છે; માટે હે ભાઈ મનમાં જરા સલુકાઈ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સાઈ વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહાઈ વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આખર જાણે નહિ. પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીમથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે ભાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારી બોલો. (૨) જીઓ, લોકો પોતાને ઘેર પોપટ પાળે છે, પણ ધુવડ.

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૨૩

પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિંતે સ્થ શકતું નથી; એજ બોલતું કારણ બધું. માટે (૩) સારી જીભથી (સાંઝે બોલીને) ભાષ બલમન-સાધ મેળવ. નઠારી જીભથી (નઠાંઝે બોલાવાથી) લોકો નઠાંઝે બોલે છે. પછી તે ગરીબ હોય કે રાજનો છોકરો હોય, કે રાણી હોય તોપણ લોકો નઠાંઝે બોલે છે. માટે (૪) સાંઝે વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે, પણ નઠાંઝે વાક્ય બોલવાથી કોઈ ચાંગળું પાણી પણ નહિ પાય; માટે (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તેં થુંકેલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જે એવી વાણી હશે તો પસ્તાશો અને નુકસાન થશે. માટે (૬) છરાના ધાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નઠારા વાક્યનો ધા કદી રૂઝાતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી) જેમ કાચની કોડી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ. માટે (૭) સારો કે નઠારો તોપનો અવાજ હવામાં સપાટામંધ ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને .કેમ ખેંચી શકાય ! મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો તો કામ કદી પણ બગડે નહિ. દલપતરામ કવિ કહે છે. કે જે સારા માણસો છે, તેજ બાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૫.	પ્રમાણ=માપ	મુશ્કેલ=અધરું.
પરિણામ=જેવટ; ફળ	તદ્વન=ખીલકુલ	સુસ્તી=મેચેની; આગસ
કેરી=ધેન ચઢે એવો;	અશક્ત=શક્તિ વગરનું;	રસ્તો=ઉપાય; ધલાજ
માદક	કમજોર	વપરાશ=વાપર; ઉપયોગ
અસર=ફળ; પરિણામ	વ્યસની=ટેવવાળો	કસુખો=અશીલુનું પાણી

૨૪] ચોથી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

રિવાજ=ધારો	લગીની નળી	તંદુરસ્તી=સુખાકારી
જ્ઞાતિ=જાત	ઉત્તમ=સૌથી સરસ; શ્રેષ્ઠ	બંધી=મના; મનાઇ
પ્રસંગોએ=વખતે	અંશ=ભાગ	ચોડી=પહેરો; તપાસ
જીરસો=જોમ; જોર	પાસ=અસર	ઘનિરો=પરવાનો; પર-
હૃદય=દોહીની ટાંકી	અકાળ=વખતે	વાનગી; કંટ્રાકટ
જ્ઞાનતંતુ=મગજને ખખર	સેવન=કામમાં લેવું તે	ઘનરદાર=ઘનરો
પહોંચાડનારા તાંતણા	સંભાળ=ખરદાસ	રાખનાર; કંટ્રાકટર
આંતરડું=પેટના ડાબા	દૂટથી=મરજી મુજબ	બદી=દુરાચરણ; ખરાબ
છેડાથી તે ગાંડની કુદ્દી	ખલેલ=હરકત; અડચણ	ટેવ

સવાલ—અરીણુ એ કેવો પદાર્થ છે ? અરીણુ ખાવાથી શું શું નુકસાન થાય છે ? અસલના વખતમાં અરીણુ ખાવાની ટેવ કેવી રીતે પડતી હતી ? ધરડા માણસો શું સમજીને અરીણુ ખાય છે ? બાળાગોળી આપવાથી શું નુકસાન ? કયા વર્ગની સ્ત્રીઓ અરીણુનો ઉપયોગ કરે છે ? સ્ત્રીઓ બાળકને શા માટે અરીણુ ખવડાવે છે ? અરીણુથી ચતું નુકસાન અટકાવવાં માટે સરકારે કયા કયા ઉપાયો લીધા છે ? સાર—અરીણુ ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ.

પાઠ ૨૬.	વ્યાધિ=વાધ	બોચી=ગરદન
સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ	ચર્મ=ચામડું	એકાએક=ઓચિંતો;
થએલો હોય તે	વ્યાધિચર્મ=વાધનું ચામડું	એકદમ
પ્રવાસે=યુસાફરીએ	આરામ=વિસામો	ગરબડાટ=શોરબકોર
સંધ્યાકાળ=સાંજ	રાજવાડો=રાજ કુટુંબને	સ્વામીજી=મુરબ્બીજી
નગર=શહેર	રહેવાની જગા	મુકામ=વાસ
સરકારવાડો=રાજ કુટુંબને	જ્ઞાન=સમાજ; અકકલ	પરંતુ=તોપણ
બને રહેવાની જગા	માર્ગે=રસ્તે	ધશ્વર કૃપાથી=પરમેશ્વરની

મહેરબાનીથી	સંબંધ=બાબત; વિષે	બેદ=તકાવત; ફેર; ફરક
સવાલ જવાબ=	અત્રે=અહીંઆ	આસન=પાથરણું
વાદવિવાદ	સ્થિર=કાયમ; અચળ	રાતવામો=રાત ગાળવી તે

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડને શું સમજ મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો ?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૭.	વાત વાંચનાર	ઉદાસ થયા
નગરચર્યા=નગરના	કથા=ઈશ્વર સંબંધી	વતન=જગીરી
લોકોમાં ચાલતી વાત	વારતા	હક=માલકી; દાવો
વેશ=પોશાક	પુલાયો=મગરર થયો	દસ્તાવેજ=ખત; લખત
અચ્છે હો=સારા છો	વાણી=બોલવું	જગીર=ઇનામમાં મળેલી
અખે=એ	રસ=લહેજત; સ્વાદ	જમીન
તેરા ચલે=તાં ચાલે	શ્રોતા=કથા સાંભળનારા	જપત=કમળ
માર ડાલીઓ=મારી	લોકો	બંદેનવાજ=ચુલામ પર
નાખજે	આંસુ ધારા વહે છે=રડેછે	મહેરબાની કરનાર
પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો	ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ; આસ્થા-	તાંબાપતરા=તાંબ્રપત્ર
બોધ કરનાર	વાણાં	પ્રસન્ન=ખુશ
ઉપદેશ=બોધ; શિખામણ	કોમળ=નાજીક	કાયમ કરી આપ્યું=
બાપણુ=બાપ્યાન	શીકા પડી ગયા=ઝાંખા	બહાલ રાખ્યું; મંજુર
પુરાણી=ઈશ્વર સંબંધી	પડયા; મોં ઉતરી ગયું;	કીધું; કબુલ રાખ્યું.

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું ? રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઈએ ? પુરાણી શાથી પુલાયો ? પાછળથી પુરાણી શીકા કેમ પડ્યો ? રાજાએ દેશાઇની જગીર શા માટે કબુલ રાખી ?

સાર—રાજાઓએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઈએ.

પાઠ ૨૮.	સતી=સદગુણી સ્ત્રી	સા'ય=મદદ
દુઃખ=આપદા; સંકટ	સ્વામી=ધણી	અર્થ=કામ
આણીએ=લાવીએ	હરી ગયો=છાની રીતે	સરસૈચ્ચશે
ધટ=શરીરરૂપી ધડો	લઈ ગયો	ભીડ=સંકટ; આપદા
ધડીઆ=ખનાવ્યાં	મસ્તક=માથાં	સમર્યા=સંભાર્યા
ટાળ્યાં=મટાડ્યાં	છેદાઈ=કપાઈ	અંતરગમી=મનની વાત
નવ ટળે=મટે નહિ	લુટાણી=લુટાઈ	જાણુમાર; પરમેશ્વર
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર	સતવાદીઓ=સાચું	ભાવટ=દુઃખ; જંગળ;
જડીયાં=વળગાડ્યાં	બોક્ષનારો	આપદા
ભમ્યાં=ભટક્યાં; રખડ્યાં	નીચ=હલકા	ભૂધરે=પૃથ્વી ધારણુ
ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં; ગાળ્યાં	હરિને=પરમેશ્વરને	કરનારે; પરમેશ્વરે
નિદ્રા=ઊંઘ	ભજ્જે=ભજન કરો	

પાઠ ૨૭. સુખદુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે

સમજીતી-સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણકે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોઈનું મટાડેલું મટતું નથી, કારણ કે ઇશ્વરે વળગાડેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજ જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જેઓ અર્ધે વસ્ત્રે જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે (૨) પાંચ પાંડવા જેવા ભાઈઓ કે જેને દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી. તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેઠ્યો, અને કોઈ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ, માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણુ લઈ ગયો, તેથી સતી ધણું દુઃખ પામી, માટે (૪) રાવણુ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી; તે રાવણુના દશ માથાં કપાઈ ગયાં ને બધી લંકા લુટાઈ ગઈ, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર

રાગ સત્યવાદી હતો અને તેને તારાશોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મજૂરી કરી) એવાં તેને ધણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે (૬) જુઓ ધ્રુવરે આગળ ઘણી મદદ કરી હતી, તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ધ્રુવરનું ભજન કરો, તે મદદ કરશેજ; માટે (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ધ્રુવરને યાદ કીધા ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણીએ ધ્રુવરે (શ્રીકૃષ્ણ) તેઓની આપદા ટાળી હતી. માટે (૮)

પાઠ ૨૯.

જિંદગી સુધી=મરતાંસુધી
સોદો=માલ
ભટકતો=રખડો
ભાવ=કિંમત; મૂલ
રકઝક=તકરાર
મજલ=મુમાફરી
હેરાન=દુઃખી
ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે
બંદર=નદી કે દરીઆ
કિનારે આવેલું શહેર
કે જ્યાંથી ધણો માલ
વહાણ વાટે આવગ
થતો હોય તે
રાન=જંગલ
પડપુછ=તપાસ
મફત=વગર પૈસે

ટંગાધ=લટકાધ

પાઠ ૩૦.

સોદાગર=વેપારી
લાગલુંજ=તરતજ
તાલ=દાવ; લાગ
ઝિઝાતો=ખમાતો; વેઠાતો
ગરાસીઓ=ઈનામી
જમીનવાળો રજપુત
કરગરીને=કાલાવાલા
કરીને; આજીજી કરીને
પડછાયા=અફળાયા
અતિશય=ધણોજ
લોભે લક્ષણ જાય=
લોભ કરવાથી સારા
ગુણ નાશ પામે
સરિતા=નદી
નીર=પાણી

સિંધુ=દરીઓ

સમાય=સમાવેશ થાય.
પૂર્ણ=પુરું
નવ=નહિ
તૃપ્તિ=સંતોષ
તણી=ની; છઠ્ઠી વિભ-
કિતનો પ્રત્યય
આશ=આશા
અંતરમાં=મનમાં
જામે=ફેલાય; થાય
જગદીશે=જગતના
ધણીએ; પરમેશ્વરે
કરુણા=મહેરબાની; મહેર-
ઘટતું=લાવક
છતું=સીલકમાંનું
પાસનું=પાસેનું
ખોય છે=ગુમાવે છે

સમબુતી—ઘણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં સમાઈ જાય છે; તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસા મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી; તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે, તો તે દસ મળવાની આશા રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરબાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાક્ષ—લોભીઆને કોણ ઝોળખતું હતું ? લોભીઆએ બીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કર્યો ? નાણિએર માટે ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા ? લોભીઓ શાથી મરી ગયો ?

સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૧.

પ્રતાપરાણો=મેવાડનો
રાજા

અસલ=જુની

રાજધાની=પાટનગર

તળેટી=પહાડના મૂળ

આગળની જગા

શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર

શરણે=તાબે

ખેદ=દીલગીરી; અફસોસ

કુળ=વંશ; ઓલાદ

કન્યા=કુંવારી છોકરી

પણુ=આધા; નિયમ

પુરતાં=જોધએ તેટલાં

સાધન=સાહિત્ય

આરંભી=શરૂ કરી

પરાક્રમ=બહાદુરી

સેના=લશ્કર; ફોજ

તજવીજ=તપાસ

છુપે છુપે=છાને છાને

તૂટી પડજો=એકદમ

હલસો કરતો

ખૂટતાં=ઓછાં થતાં

ગુફા=ખખોલ

ધાસ્તી=શીકર; બીક

ટળવળતા=ટળવળાટ

કરતાં

ભાણું=જમવા માટે

પીરસેલી યાળી

ધીરજ=સખુરી; શાંતિ

દુઃખની અંદર=દુઃખને

વખતે; દુઃખમાં

ગમસુસ=છુપી તપાસ

રાખનાર; બાતમીદાર

ઠાઠ=ભપકો

ગળવી=સાયવી

દરજગત=ઓઢા

લહાણું=કંઈ વહેંચવું તે

ધન્ય=શાબાશ

અંચકાર=પુસ્તક બનાવ-

નાર

દોલત=પુંજ

ખાનદાન=ઈયું કુળ	ખાતરી=મરોસો	દેહ મૂકયો=મરી ગયો
તંગી=તંગાસ; ખોટ	સોગન=કસમ [ત્યાર.	દેશદાઝ=દેશ લાગણી;
નિભાવ=ટકાવ	સ્વતંત્ર=છુટો; આપ અખ-	સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—૪. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી ખીના બની? ઉદેસીંગ ક્યાં રહેતો હતો? પ્રતાપે શું પણ લીધું? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું? પ્રતાપ ખીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ થયો? બામાશાને શા માટે શાઆશી^૧ થટે છે?

સાર—(૧) પોતાના કુળની આખર સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું. (૨) સ્વદેશાભિમાન રાખવું.

પાઠ ૩૨.	મુદત=વખત	કોશીશ=ચતન; મહેનત
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે	કાળજી=ખંત; ચેટક	વહેવાર=કામકાજ
વખતસર=વખત પ્રમાણે	ભંગ થાય=તૂટે	ધતરાજી=ગુસ્સો; કરડી
ચઢતી=આબાદી	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે	નજર
આધાર=આશરો	બહાના=ઝોઠા	અમૂલ્ય=ધણોજ કીમતી
ગોટાળો=ગરબડ	મુશ્કેલી=અડચણ	વર્તવાની=ચાલવાની
પ્રયત્ન=ધણી મહેનત	અણુગમતી=નાપસંદ	અગત્ય=જરૂર
આરંભવું=શરૂ કરવું	બાબતો=વિષયો	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા
ખસેલ=હરકત; અડચણ	કીમતી=અમૂલ્ય	બણવાથી
ઠરાવેલા=નકકી કરેલા	નિયમિતપણે=મુકરર	સસ્તાં=સોંધાં
અમુક=ચોક્કસ	કરેલા નિયમ પ્રમાણે	અસુરા=મોડા
નડતર=અડચણ	આરામ=વિસામો	રાહ=વાટ

૩૦] સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

સવાલ—પોષણનો તથા ચઢતીનો આધાર શાના ઉપર છે ? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય ? ખીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું ? વાયદા પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઈએ ? આપણે નિશાળે મોડા જઈએ તેથી આપણા સિવાય ખીજને નુકસાન થાય ખરું ? અને થાય તો તે શી રીતે ? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય ? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર શાથી જાણવામાં આવી ? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય ?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૩.

માણ=જીના; પહેલાંના	પડે=પોતે	અટકાવ=બાધ; હરકત
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી ગયા	તરુણ=જીવાન	છૂટ=રજા; પરવાનગી
સંતાન=છોકરાં	દાઝ=લાગણી; દયા	પંથ=ધર્મનો માર્ગ
હયાત=જીવતાં	પરીક્ષા=તોલ; કસોટી	દેવલોક પામ્યા=ગુજરી ગયા
મંમતી=પોતાની મરજી	નૌકાશાસ્ત્ર=વંદાણ	પ્રાર્થના=માગણી [પંથ
પ્રમાણે ચાલનાર	ચલાવવાની કળા	સંપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ;
પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન આપનારી શાળા	સફર=મુસાફરી	પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
	રક્ષણ=રક્ષણ કરનાર	સલાહકારક=સલાહ આપનાર
	મરાદની=પુરુષને શોભે તેવી	

સવાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માણ શહેનશાહમાં કઈ કઈ ઉંચી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઈના

શા ધર્મ છે એ માણ શહેનશાહ સાથી જાણતા હતા ? મહારાજ એડવર્ડ શા તરીકે જગજહેર છે ? મહારાણી વિક્ટોરિયા શા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે ?

સાર—આપણી પાસે ઘણી દોલત તથા જગીરો હોય તોપણ મોજમજા ને આળસમાં વખત ગુમાવો નહિ.

પાઠ ૩૪.	પ્રશ્ન=સવાલ	ખોલાય નહિ તે
કાંગણો=અટકો	કાયર=હેરાન	અવયવો=ભાગો
વરવો=ખેડોળ; કદરૂપો	મુખાંધ=મેવકુદાધ	અલણુ=સતા
દોષ=ગુનો; વાંક; ખામી	હાંસી=મજાક	ખોડ ખાંપણુ=એજ
શેખી=પતરાણ	અન્યાય=ગેરમં-સાફ	કૃતિ=કરેલું તે; કામ
ખોડ=ખાંપણુ; ખામી	લંગડો=પગે ખોડવાળો	રચના=અનાવટ
આતુર=હાંસીલો;	ખાડો=જેની આંખની	સંપૂર્ણ=પુરેપુરું
ઉતાવળો	કાકી ત્રાંસી હોય તે	રૂપ=દેખાવ
શિષ્યો=વિદ્યાર્થીઓ	મુગો=જેનાથી મોઢે	કાશીશ=મહેનત

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી વધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણુ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મશ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજાવો. કઈ વાતમાં શરમાવું અને કઈ વાતમાં ન શરમાવું ?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઈ કોની મશ્કરી કરવી નહિ કારણ કે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૫.	મૂળ=અસલ	જવાબ આપે એવો
વિનોદી=આનંદી	હાજર જવાબી=તરતજ	હોશિયાર

વિનોદ=આનંદ	જહાંપનાહ=દુનિયાનું	ખંદેનવાજ=ગરીબ પર
શુળી=ફાંસી	રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ	મહેરખાની રાખનાર
વિનંતી=અરજ	નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીયા	ખેઅદખી=અવિવેક
વિદાય કર્યા=પાછા કાઢ્યા	ખડકી=ગોઠવી	સડ=દિંગ; છક

સવાલ-અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજખી હુકમ કરતો? ખીરખલ તે હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવાવતો? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કીધો? શા કારણ? ખીરખલ પાસે કોણ આવ્યા? શુળી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો? પાદશાહે કમ કમ ધાતુની શુળી જોઈ? તે જોઈને પાદશાહે શું પૂછ્યું? ખીરખલે શું જવાબ દીધો? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો? સાર-દરેક માણસે વખત વિચારી કામ કરવું.

પાઠ ૩૬.

કાનડી=કાનડાના રહે- વાસી	શિકલ	ધમ્મર=સાંકડા પાયચાનો
દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે- વાસી	પહેરવેશ=પોશાક	લેંધો
ગુજરાતી=ગુજરાતના રહેવાસી	રિવાજ=ધારો	ધાધરો=ફરતો ઘેરવાળો
કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ- વાડના રહેવાસી	અનુસરતા=મળતા	ચણીઓ
કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના રહેવાસી	વર્ણ=જાત	ઓઢણું=છોકરીને ઓઢન
શીઆ મુન્ની=મુસલમાની ધર્મના પંથ	ચોટલી=શીખા	વાનું લુગડું
ચહેરો=મોંનો સકકો;	ગુલ્દા=લટીઆ	લાજ કાઢે છે=માથાપર
	સાફ=આખું; બધું	ઓઢેલો છેડો મોઢાપર
	ચોરણો=પગે ખેસતો ને	લાવે છે
	જાંઘે પહેલો લેંધો	સુરવાલ=પાટલુન
	કંમરે=કેડપર	સદરો=ટુંક બાહેતું મોટું
	મેટ=કેડથી પગ સુધી	પહેરણ
	લટકતું લુગડું વીંટા-	કરતી=પારસી લોક બિનની
	ળવું તે	વણેલી પાટી કંમરપર

બાધે છે તે; જનોઇ	મોકલવામાં આવે છે તે	બાધ=હરકત; અડચણ
નાતબહાર=જીજી નાતમાં	વિધવા=જેનો ધણી મરી	શબ=મુડદું; લાસ
હાથેવાળે=વરકન્યાના	ગયો તે સ્ત્રી; રાંડેલી	દખમું=મસ્તુ; પારસીના
હાથે હાથ મેળવીને	હલકી વર્ણો=નીચ જાતિ	મુડદા મૂકવાનો કુવો
ખાંડું=કન્યાને માંડવે	(કાળી, દુબળા વગેરે)	ખોલી=ખાપા
વરરાજ ન જતાં બે	છૂટ=રજા	રોટી=રોટલી
ધારવાળી તરવાર	માટી=માંસ	ખિજે હોખિજે=રોટલી

સવાલ—મુંબઈ ખલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકોની છે ?
 હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી
 શકાય ? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણ જાત ઓળખવાની
 નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં
 કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતનાં ઘેરાં
 ઓળખવાની નિશાની આપો. ખોલી વિષે કહેવત ખોલો અને તેનો
 દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા ખોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૭.	આવકાર=આદરમાન	શક્તિ મળે છે તે
વિશ્વામિત્ર=ગાંધીરાજના	વાનીનું=વસ્તુનું	રાજબળ=રાજ વડે જે
પુત્ર; સમ ઋષિમાંના એક	કામધેનુ=મધ્યેલી વસ્તુ	શક્તિ મળે છે તે
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ	આપનાર ગાય	વિસાત=ગણતરી
જાણીતા=જાહેર; નામીયા	માગણી=માગું	પદવી=ઓદ્દો
કુળગુરુ=રાજગૌર;	બળાત્કારે=જોર જીલમથી	રાજપાટ=રાજગાદી
પુરોહિત	અગણિત=ધણાજ	ભારે તપ=મોડું તપ
મૃગયા=શિકાર	વીર=યોદ્ધા	ભૂતથાપ=ભુલાવો
આશ્રમ=મઠ	તપોબળ=તપ વડે જે	ભંગ=નાશ

અક્ષરિષિ=આક્ષરુ ઋષિ	નિર્મળ=ચોક્કસ	ગણાય છે. અણિમા,
થયો હોય તે	સિદ્ધિ=મેળવવી મુશ્કેલ	મહિમા, ગરિમા, લધિમા
રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય	એવી વસ્તુ કે શક્તિ	પ્રાપ્તિ પ્રાકાશ્ય,
કરેલા ઋષિ	(એ આઠ પ્રકારની	ધર્શિત્વ, વર્ણિત્વ.)

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતો? એ ઋષિ શી રીતે થયા? વિશ્વામિત્રને કઈ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઈ અને શા ઉપરથી? વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—(૧) ઘણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. (૨) જેનામાં ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સ્મારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૮.

અસેડવા=દૂર કરવા	પશ્ચિમમાં એક દેશ છે	બેશક=નકકી
વિદ્ધ=હરકત; અડચણ	ઈજનેર=માંધકામ	સીધી=હાસી નામે એક
કામ હાથ પર લે=કામની	જાણનાર	જાતના લોક
શરૂઆત કરે	સંયોગિભૂમિ=એ મોટા	તોડ=નિકાલ; ફેંસલો
કાયર=નાહિંમતવાન	જમીનના ભાગને	ફેડ્યાં=દૂર કીધાં
અમર=મરે નહિ એવું;	સાંધનારો જમીનનો	તરીકે=ગણીને; માનીને
પરવા=દરકાર; [કાયમ	સાંડો ભાગ	અગર=અથવા; કે
આગ્રહ=મંડ્યા રહેવું તે;	પાધરા=સીધાં	ગુલામગીરી=ગુલામ
ફરી ફરીને કરવું તે	નહેર=નદીમાંથી પાણી	કરવાનો રિવાજ
ઠાર મારીશ=જીવતો	લઈ જવા ખે.દેલી ખાડી	સફળ થયો=પાર પડ્યો
મારીશ	છાતી=હિંમત	એક સામટા=એકદમ
ફ્રાન્સ=યુરોપખંડની	મહાભારત=ધણું કઠણ	ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
	ખ્યાલ=ચિત્તાર	ચાકર

સવાલ—આયલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો? કયા કયા

માણસો હિંમતવાન થઈ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યા ? તેમને શું શું હરકતો નડી ? ગુલામ વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી ક્યા સનમાં બંધ થઈ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ, ને

હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ૩૯.

પટરાણી=રાખની મુખ્ય
રાણી

કાં=કેમ

પરોવાયું=લાગ્યું

આતક ચતવા=એક

જાતનાં પક્ષી

પ્રતિદિન=હંમેશાં; નિત્ય

ખર=ગધેરા

ધ્રુવડ=એક જાતનું પક્ષી;

ધૂડ (એનાથી દિવસે

દેખાતું નથી.)

નિજ=પોતાનો

વાસ=રહેઠાણ; મુકામ

નિજવાસ=પોતાનો

મુકામ

હરાયો=હરામનો;

પારકાનો

વતન=મગીર

જાતન=રક્ષણ

વિસ્તારી=લાંબાવી

ગુજમાં=ગજવામાં

દી=દિવસ

ભો=ખીક; ભય

આકાગા=ગાભરા

શેનરંજ=મુદ્ધિબળની

રમત

દીનોનાથ=ગરીબનો

ધણી; પરમેશ્વર

પટ=કકડો; દાવ; ખેલ

લહાવો=ઓરીઓ

શૂર=શૂનાતન; બહાદુરી

પડશે તેવા દેવાશે=જેવું

દુઃખ પડશે તેવો તેનો

ધસાજ થશે

ગુદ્ધ=યુદ્ધ; લડાઈ

લહ=જીદ; આડાઈ

દાવો=હક; માલકી

રણવાસ=જનાનખાતું

રણમંત્રામ=લડાઈનું

મેદાન

સિંહણ=સિંહની માદા

પાણી=મળ; જોર

ખાણુ=તીર

ચોટ=દાવ; નિશાન

ભાગ્યે=જવલ્લે; કવચિત

કાચી=ઓછી; થોડી

ખીલાને જોરેજ=ધણીની

દૂંધથી

પલોટાવું=મહાવરો થવો

વિધ=હુન્નર; કળા

ખાળો=અટકાવ

હારે=સાથે

જશ=કીર્તિ; આખર

કાળજા ફાડશે=પેટમાં

ધારકો પાડશે

સમી=મટી; દૂર થઈ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા ?

સાર—(૧) ધણીઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું. (૨) સ્વદેશ પર પ્રેમ રાખવો.

પાઠ ૪૦.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ
સ્વદેશ પ્રતિ=પોતાના
દેશપર પ્રેમ
ભલી=રસાળ; ફળક્રુપ
ભાર્તભૂમિ=ભારત રાજ્યનો
મુક્તક; ભરતખંડ;
આર્યાવૃત; હિંદુસ્તાન
વિષે=માં
જેહ=જે
કે તો=કહેતો
ભલો=સારો
ભોમ=ભૂમિ; જમીન
પ્રાણુ=જીવ
મુજી=માન વગરનો
ભૂમિ=પૃથ્વી
ભારે=મોજાડપ
દાઝ=લાગણી; દયા

શુષ્ક=સુકું; સ્નેહ વગરનું
હૈયું=મન
વજ્જ=કઠણ પથ્થર
લેવુંદેવું=લેણુદેણુ
કદાપિ=કદાચ
લક્ષ્મીવાળો=ધનવાન;
તવંગર; પૈસાદાર
વડો=મોટો
વૈભવી=વૈભવવાળો
રાજવી=રાજા
રૂપાળો=ખૂબસુરત;
દેખાવડો
તથાપિ=તોપણ
વિવેકી=ખૂં જોતું
સમજનાર
વખાણુ=તારીફ કરે
કાગ=કાગડા
પ્રમાણુ=પેડે
સ્વદેશી=પોતાના દેશનો

વડો=ખરો; સાચો
ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
પાળે=પોષે
કલ્યાણુમાં=મલામાં;
સારામાં
લેખે=ગણે; માને
પુરાપ્રેમથી=ખરા હૈતથી
પેખે=જીએ; ઓળખે
વિદ્વતા=ષંડિતાષ્ઠ;
વિદ્વાનપણું
વાપરી=ખરચી
દેશ દાઝે=દેશની
લાગણીને માટે
લોક લાજે=લોકની
શરમથી
સ્વદેશભિમાની=પોતાના
દેશનું અભિમાન ધરીને
કરેલાં
વૃથા=ફાકટ

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧ આના [૩૭]

જન્મ=જિંદગી; જીવતર	કાળ=વખત	હર્ષનાં=હરખનાં;
ખોયો=ગુમાવ્યો	ગાળી=ગુમાવી	આનદનાં
કમાણી=સાર્થક; પેદાશ	સ્વદેશે=પોતાને વતને	આંસુ=આંખમાંથી પડતાં
વિદેશે=પરદેશે	વિયોગી=છુટાં પડેલાં	પાણી
વસીને=રહીને	ભેટી=મળી	ના'વે=આવે નહિ

પાઠ ૪૦. પોતાના દેશ પર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમાં હંમેશાં રહેતો હોય તેમાં કોણ બિચારો હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે. મારી ભૂમિ સારી છે, એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે” એમ નહિ કરતો હોય? (મતલબ કે બધાજ કહે છે) (૧) કયો અકકલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે? તો કે જેને દેશની લાગણી જરા પણ નથી, જેનું મન હંમેશાં સુકું ને ઠણ પથર જેવું હોય છે, અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ લેવું દેવું નથી, એવો માણસ. (૨) કદાપિ તે ધણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ. તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૪) જે દેશીનાં દુઃખ મટાડે, હજારો માણસોનું હંમેશાં પોષણ કરે, વળી લોકોના લાભમાં પોતાનો લાભ ગણે, તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો. કહો કે તેને ખરા હૈતથી કોણ નહિ જુએ! (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિધાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાછ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ઘણે વખત ગુમાવીને જે સારો બાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને

૩૮] હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

દેશ જાય અને છુટાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતથી મળે તે વખતે કહો કે કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે ? (મતબલ કે બધાનેજ આવે)

પાઠ ૪૧.	હિંચે ઊડવાના સાંચા=	પ્રતિબિબ્બ=કાચ કે
છાંટોએ=જરાપણુ	બલુન	પાણીમાં દેખાતી
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર	વીત્યા=ગયા	સામી છખી
હજુરી=પાસે રહેનાર	આતુરતા=છંતેજરી	જગીર=કામના બદલામાં
નોકર	હોજ=પાણીની મોટી ટાંકી	મળેલી જમીન

સવાલ—અકકલમાજખાંમાં અકકલ કેટલી હતી ? એની અકકલની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાપ્પાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૨.	ફંધાર્ધ=ગુંગળાઈ	અણીશુદ્ધ=વગર ઇમ્મએ;
મધરાત=વચલી રાત;	તાજે વા=ચોકખી હવા	સહીતલામત
રાતના વાગતાનો વખત	જગૃતિ=ભાન; શુદ્ધિ	જેખમ=સંકટ
ફેરણી=ચોકી; ફેરી; રોન	લાગ=દાવં; વગ	સૂંઢ=કપડાની નળી
ધાંટા=ખૂમ	વાડાની ભીંત=વડો	આંકડી=ખેંચીને પાડ-
ફડાફડ=ફડફડ	પાંધરોજ=તરતજ	વાનું ઓખર
ખંખાવાળા=ખંખો રાખ-	હડસેત્રો=ધકકો	ગોટાળે=હરકત
નીસરણી=સીડી [નાર	ધૂજતાં=થરથરતાં	ઓતવાઈ=ખુઝાઈ
માંડીને=ગોઠવીને	ફેરા=આંટા	
પથારી=મિછાનું	છાતીવાળા=હિંમતવાન	

સવાલ—રાત્રે સિપાઈઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું ? સુથારના ભાઈબધે કેટલા માણસનાં જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા ?

ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” • ચાર આના. [૩૯

સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૩.	આખેહુબ્બ=મૂળને પુરે-	મિનારા=ચુરમ
મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી;	પુરો મળતો	ધુમટ=અર્ધગોળ શિખર
ખરું પાણી નહિ પણ	ભર ઉનાળામાં=ફાગણ	વાળું ઢાંકણ. (એને
હવાના તપવાથી	ચૈત્રમાં	દેખાવ ઉધાડેલી છત્રીના
દેખાતું પાણી	ભાસ=દેખાવ	ઉપજા ભાગ જેવો
કરડા=સખત	ખારાધોડા=એ વીરમ-	હોય છે)
પાધર=સપાટ	ગામ પાસે ગામ છે.	ભોમીઓ=રસ્તો બતાવ-
પ્રદેશ=મોટો દેશ	(અહીં વરાગડું મીઠું	નાર; જાણીતો
વિચિત્ર=તરેહવાર	પાકે છે)	ચકિત=સ્તબ્ધ; દિંમ
દેખાવ=ભાસ	માહીતગાર=જાણીતા	પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી લોકો કેમ ભુક્ષાય છે ? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ કયાં-કયાં દેખાય છે, તે ક્યારે દેખાય છે ?

સાર—મૃગજળ એ ખરેખરું પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં દેખાતું પાણી છે. આ દુનિયા મૃગજળ જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે, તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૪.	સૂઝી આવ્યો=માલમ	ઝાળ=ગુસ્સો; ક્રોધ; રીસ
મહિમા=મોટાઈ	પડ્યો	લાલચોળ=રાતા
ગુફા=ખખોલ	આંતર્યો=ધેર્યો.	નાલાયક=બદમાસ
કોહલું=ફાડી ખાનારું	માયાથી પગ સુધી=	અબધડી=હમણાં તે
જાનવર	ધણીજ	હમણાં

૪૦] ચોથી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

કુર્ષ=નાનો કુવો	ધોસ=સામો અવાજ	નથી; નખળું પડે છે;
ડોકીઈ=ડોકું	ખાચ ભીડવી=મામા થવું	ઉતરતું છે
મર્જના=ગડગડાટ	પાણી ભરે છે=હિસાખમાં	

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન સાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? બધા પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો ? કોહલાએ શું યુક્તિ વાપરી ? સાર—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૫.	ધાર કોહણી જેવી	સુધરાષ ખાતું=
નળ=કોહા કે ચિનાઈ	ને ખીજી શંકવાકારની	મ્યુનિસિપાલિટી
માટીનાં ભુંગળાં	હોય છે)	જંગી=ધણી મોટી
જન્મારામાં=જન્દગીમાં	છીણી=ધાતુ કાપવાનું	સગવડ=જોગવાઈ
ઠેર ઠેર=કેકાણે કેકાણે	ઓખર	વરાળયંત્ર=વરાળથી
ટાંકી=હોજ	પેચ=આંટો	ચાલતો સંચો
જવલેજ=ભાગ્યેજ	સકાવો=કોક; ચકલી	જોડાણુ=સંધાણુ
તીકમ=જમીન ખોદવાનું	ટોટી=ખોલી	આગ=લાહે
ઓખર; (એની એક	દડદડ=ધડધડ	ખોધ=ખાન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? ટાંકી ઉંચી ખાંચવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ શું ? સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જોટલી ઉંચાઈએથી આવે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. પ્રવાહી પદાર્થોમાં સરખી સપાટીએ રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૬.	આરોગ્યતા	ખિમારી=રોગ; બ્યાધિ
તંદુરસ્તી=સુખાકારી;	સખળ=મજબુત	મરડો=પેટમાં દુઃખીને

ઝાડો થવાનો રોગ	લાગણી=દાઝ; હયા	પડતું બાંધેલું હોય તે
સંધરણી=ચારેવારે ઝાડા	ચાંપના=તરત; લાગલા	ગંદકી=ગોજવાડ
થવાનો રોગ	કાસળ=મૂળ; જડ	મરી=કેતરી
અભાવ=અશ્યી; અપ્રીતિ	ભર=ગીચ; ઘણી	જંતુ=ઝીણું જીવડાં
મધુરું મધુરું=જરા જરા	ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે	રોગી=રોગવાળાં
શેષ=મચ્છા	કોહવડાવવાની જગા	કોઠ=દોર બાંધવાની જગા
ખુલાસો=સમાધાન	જાજર=સંડાસ	વિદાય થયા=ગયા
ખાટલે પડેલા=માંદા;	ચાળું=મથાળું; કુવાના	
બિમાર	ઉપર છોખંધ ઢાળ	

સવાલ-ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી? ગામમાં લોકો કયા કયા રોગથી પીડાતા હતા? સાહેબે એ શાથી જાણ્યું? રોગના મૂળનું કારણ શું હતું? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કમ કમ રીત છે? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બલામણુ કરી? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ, હોય તો તે દાખલો આપી સમજાવો.

સાર-સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી. માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.	કપટે=દગાથી	વશેક=ધણાજ; વધારે
ધાધ=દોડી	ખસે=દૂર ગય	વસમો=કપરો; કઠણુ
ખાવે=હેતથી	સામગ્રી=સામાન	ઠામ=જગો
ખાત=ખાધ	હસે=મસ્કરી કરે	છાજ=છત
સાથ=સંઘાત; ટોળું	ઉતરવા=રહેવા	વળી=સાકટી

ભીંતો=ભીંત	મરડે=મચડે	પેઢીનું=વંશનું
દોદશ=અંતે બાજુ	મંડપમાં=માંડવામાં	ન બાપા=બાપ વગરના
ગુઆ=ડાંસ	ચગ=મંજરા; કાંસા જોડ	ભલાં=સારાં
હુઆ=થયા	લટકે=ટંગાય	કડણુ=સખત
હસણી=મજાક ખેરી	પટકે=પિછોડીએ	કઠણુબોલ=મેણાંના બોલ
નાત્ય=નાત [માનનારો]	કાષ્ટ=લાકડું	મચ્છર=અહકાર; તોર;
વૈષ્ણવ=વિષ્ણુ ધર્મ	ભારો=જુડો	ઝેર
દર્શન=ભાવથી જોવું તે	મામેરાનો=મોસાળાનો	પુંડળથી=પાછળથી
ખોધએ=દૂર કરીએ	ઉધારો=આડી; મણા	અડમડો=અમડો
સુંદરી=જીવાન સ્ત્રી	તુળસીદળ=તુળસીનાં પાં	લખેશરી=લાખ
મન વિના=કમનથી	પુંકશે=વગાડશે [દડાં]	રૂપીઆનો ધણી
નમે=નમસ્કાર કરે	પુરં=પરોપર	શે=થું
દીઠાં=જોયાં	કૌતક=મસ્કરી; ગમત	રાંક=ગરીબ
હરિ=પરમેશ્વર	ટોળ=મજાક	પિતા=બાપ
પુટડો=દેખાવડો	ઉતાવળી=ઝડપથી	મુજ=મારે
તુઠડો=પ્રસન્ન; ખુશ	મરમે=ભેદમાં	મેર=મેર પર્વત
ભાંગ્યું=દૂર થયું	લગવ્યું=એમ લગાડી	જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૭ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પંચરામણી.

સમજીતી—નરસિંહ મહેતો આવ્યા સાંભળી, શ્રીરંગ મહેતા દોડતા આવ્યા તે અને વેવાઈ હોંસથી ભેટ્યા. જમાઈ અને જમાઈનો ભાઈ પણ મળ્યા. બધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા છળભેદથી ભેટીને પાછા દૂર જતા રહે અને એનો સામાન જોઈ જોઈને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે એક ધર આપ્યું. તેમાં ચાંચડ, મચ્છર ધણુજ હતા. (૨) તે ધરની જમીન ઉંચી નીચી ને કઠણુ હતી, ને

છાપરાપર નળીઆં નહોતા; તે ધરની છાજ કોહેલી ને સાકડીઓ જુની હતી, અને ભીંતો બંને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો, ત્યાં ઘણા માંકડ ને જુઆ હતા. વેવાઈ ઉતારો આપી ગયા પછી મગ્ગકબોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો આપ વૈષ્ણવ છે, તેથી એના દર્શન કરીએ તો પાપ જતા રહે અને પાવન થઈએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે તમે આવ્યા તે સારું થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મસ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાણો કેવો દેખાવડો છે ? એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે. મસ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું, એમ કહીને મોઢું મચકે છે. (૭) મહેતાના બળદ ઉપર ઘણી બગાઈઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન કરશે તેથી નાગરની નાતમાં શોભા વધશે. (૮) આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પીછોડીએ તાલની જોડ આંધી છે. આ તુળસીના લાકડાનો ભારો (તુળસીની માળા) છે. કહો હવે મોસાળામાં શું ખામી છે ! (૯) છામડીમાં તુળસીનાં પાંદડાં મૂકશે. ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પુરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે અને મસ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય. બાપા મોસાળું લઇને આવ્યા તે વાત કુંવર બાઈએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી, કે નણુંદ બરમમાં બોલી કે આપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાંસી કરવા આવ્યો ! (૧૨) બાપદાદાની સાત પેઢીને એબ લગાડી; સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું ! શું એકલા મળવા જાઓ છો ! એવાં બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સારું ! (૧૩) આવો મહેશ્વરનો

ખેલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નથુંદ એટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો ? હે એન ! પાછળથી શું બન્યું છે ! (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ધણો લાભ થશે, કાંઈનો બાપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો ? (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોનાના મેરૂ પર્વત બરાબર છે. તમારી મરજીમાં આવે તેમ ખોલો, પણ મારે તો એ બાપ જીવતો રહો, મતલબ કે એ બાપ ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૮.

વર્તણૂક=ચાલચલગત	મીઠું મરચું ભભરાવીને=	અસર=લાગણી
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપ-	વાત વધારીને	ટટાર થયા=અસલ
રીની જગા; અધ્યક્ષપણું	સુગંધ=સારીવાસ; ખુશખો	સ્થિતિમાં આવ્યા
હજુર=આગળ	દુર્ગંધ=નકારી વાસ	નિરોગી=રોગ વગરનું;
રજુ=મોજુદ; હાજર	ધોર=મિઠામણી	તંદુરસ્ત
પરવડતી=ફાવતી	ગાંડપણુ=ગાંડાપણું	જાતમહેનત=શરીરની
તરદી=મહેનત	પોષણુ=ગુજરાન	મહેનત
વૈ.૩૨=સખત મજુરી	નભીએ=ટકીએ	
	આવેશ=ક્રોધ; ગુસ્સો	નિભાવ=ગુજરો

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કરી શકે તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજવો. (જુઓ પાઠ ૬.)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૯.

દેલવાડા=દેવળવાડા;	આમુ પવંત ઉપરના	શ્રાવક=જૈન ધર્મ માનનાર
	દહેરાંતો ભાગ	પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા

કુંભારીઆ=એ આરાસુર
પર્વત ઉપર છે.
પાલિતાણા=કાઠિઆવાડ-
માં શેત્રુંજી કુંગર
પાસે શહેર છે.
ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં
મોટા પર્વત છે
રાણુકપુર=એ રજપુત-
સ્તાનમાં છે
રણિઆમણાં=શોભિતાં
પરધર્મ=બીજો ધર્મ
બાંધણી=બાંધકામ
નકશી=કોતરકામ;
કોતરણી
સુગમ=સહેલું; સુતરું
માધવ=પોણો ગાઉ
વાહનો=ગાડી, ઘોડા વગેરે
બેસવાનાં સાધનો
છાવણી=લશ્કરને રહેવાની
જગા
રમણીય=સુંદર
દેવળવાડા=દેવળનો જથો
આરસપહાણુ=સંગેમર-
મર; એક જાતનો

ચળકતો પત્થર
અણુહીલવાડ=પાટણ;
(સરસ્વતી નદીને કાંઠે
રાજધાનીનું શહેર
હતું; એ વનરાજ
ચાવડાએ ઇ. સ.
૭૪૬ માં અણુહીલ
ભરવાડના નામથી
વસાવ્યું હતું)
શિખર=ટોચ
આદિનાથ=જૈનધર્મ
સ્થાપનાર પહેલા
તીર્થંકર
કામેલ=હોશિયાર
દહાડાને અંતે=સાંજે
કોતરણી=કોતરકામ;
નકશી
રોજ=એક દિવસનો
પગાર
તેમિનાથ=જૈન ધર્મના
૨૨ મા તીર્થંકર
શોભા=પ્રુખસુરતી
પાર વિનાની=અપરંપાર;
ધણીજ

દેરાણી=દીયરની વહુ
જેઠાણી=જેઠની વહુ;
વરના મોટાભાઈની વહુ
ધ્યાનખેંચે=મોહ પમાડે;
અજાયબ કરે
દેરાસર=દહેરું
ગભારો=દેવળના જે
ધુમટવાળા ભાગમાં
મૂર્તિ હોય છે તે
સભા મંડપ=દહેરા
માંહેલો આગલો
વિશાળ ભાગ
બારીક=ઝીણું
આરસપહાણુ=સંગેમર-
મર; એક જાતનો
ચળકતો પત્થર
બીચું=છાપ
નજર ઠરી જાય=જોયા કરે
વિરમય=અજાયબ;
નવાઈ
નિર્જવ=જીવ વગરની
પ્રવીણ=હોશિયાર

૪૬] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિ ક્ષેત્ર” ગ્રંથ આના.

સવાલ—કયા લોકોની પોતાના ધર્મ પર આસ્થા ધણી હોય છે ? કયા લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખર્ચે છે ? જૈન લોકોનાં જોવા લાયક દહેરાં કયાં છે ? આખું જવું હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણપુર કયાં છે ? વિમળશ્યા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઓળખાવો. એમણે કયાં દહેરાં બાંધ્યાં ? સરસ દહેરાં કયાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? જેઓએ એ દહેરાં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં જોથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.	દિનરાત=દહારો રાત	અનેક=ધણુજ
નિદ્રામહી=ઊંઘમાં	આરામ=વિશ્રાંતિ; વિસામે	કાપે=દૂર કરે; મટાડે
તન=શરીર	શ્રમથી=મહેનતથી	સૃજ્યાં=મનાવ્યાં
ભાન=શુદ્ધ; સમજ	સુખ દીએ=સુખ આપે	પાવક=ગરમી; અગ્નિ
પુરણ=પુરેપુરું	ભર=ખૂબ	ઇશે=ઇશ્વરે
સમયે=વખતે	નિંદ=ઊંઘ	સત્તા=હકુમત
પ્રથમે=પહેલાં	આણી=લાવી	સદિવ=હંમેશાં; સદા
સ્મરું=યાદ કરું	મેધમંડળ=વાદળાં	થાપી=બેસાડી
કાર્યો=કામો	નિયમિત=નિયમ પ્રમાણે	સુખુદ્ધિ=સારી અકકલ
પાલન=પોષણ	વૃષ્ટિ=વરસાદ	નીતિપંથ=નીતિનો રસ્તો
કાજ=માટે; વાસ્તે	સંતોષ=તૃપ્તિ	ભુલાવતા=વીસરાવતા
રચના=મનાવટ; ગોઠવણ	સૃષ્ટિ=દુનિયા	સંશય=શક
તેજસ્વી=પ્રકાશીત	પૃથ્વી=જમીન	મુજ=મારા
શશી=ચંદ્ર	ધન=પૈસો	સદ્ભક્તિ=ખરી ભક્તિ
તિમિર=અંધારું; અંધકાર	કઠિન=કપરાં; અધરા	ચરણે=પગમાં
ગગને=આકાશમાં	કષ્ટ=દુઃખ	ઠરું=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૫૦ ઈશ્વર પ્રાર્થના.

સમજુતી—જ્યારે ઊંઘમાં શરીરનું ભાન નહોતું, ત્યારે જીઓ કે જેણે પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહેારમાં પહેલો યાદ કરે, પછી દહાડાનાં બધાં કામો કરે. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે. જીવને માટે જગતની બનાવટ જણાય છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) એ આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારું મટાડે છે, ત્યાં તેને આરામ બીજકુલ નથી, દહાડાની ઘણી મહેનતથી પ્રાણી ચાક્યો ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી ઊંઘ આણી. (૩) જે વાદળાં વખતસર વરસે છે. તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં પુલાય છે, જમીનવડે ધન અને વનસ્પતિવડે અનાજ આપે છે; તે જીવોના ધણાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં બનાવ્યાં છે ! એ ત્રણે જીવોનું હંમેશનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે. વળી એ ત્રણને માણસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે ! (૫) અહો પરમેશ્વર તેં માણસને મન ને અકકલ આપીને બધા જીવોપર માણસની ઘણી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સારું પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને બળે નહિ તે પ.પી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માયું છું કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીનિને રસ્તે દોરવો, મને ભુત્તાવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ છે, એમ સમજીને હું બધાં કામ કરું, અને સદ્ભક્તિથી પરમેશ્વરના ચરણમાં ઠરું, મતલબ કે સાચી ભક્તિ કરી મોક્ષ પામું.

પાઠ ૫૧.

પરાક્રમી=સમર્થ;

જોરાવર; શૂરવીર

પરદુઃખભંજન=પારકાનું

દુઃખ કાપનાર

શોખીન=આનંદ લેનાર

ઉદ્ધર દીલનો=મોટા	સાખીત=નડકી; પુરવાર	ડાંગ=ગડી મજબુત
મનનો	પ્રચંચ=તરકટ; દગો	લાકડી
શ્લોક=છંદ; બે કે ચાર	વેશ=દેખાવ; પહેરવેશ	ઉગામી=ઉઠાવી
લીટીની સંસ્કૃત કવિતા	શિરામણુ=નાસ્તો	પાંહે=પાસે
રમરણુશક્તિ=યાદદાસ્તી	હાસ=ચાકીને વિશ્રાંતિ	નીયા=ઈન્સાફ
કમાણી=પેદાસ; મળતર	લેવી વખત બોલાય છે તે	ફાંહી=ફાંસી; શુળી
મતલબ=સાર	રાજવહીવટ=રાજ	હાનિ=ખગાડ; નુકસાન
વડવા=માપદાદા	કારભાર	હાર્યોહાત્યું=ખરેખર
હાંહીનું=થેડી મુદત માટે	વૈદકશાસ્ત્ર=વૈદ બનાવ-	કારે=કચારે
ધીરેલું	વાનું પુસ્તક; રોગ	અમૃત=જેથી ઘડપણુ ને
પુરાવો=સાખીતી	પારખવા, તેનું ઝોસડ	મોત ન આવે એવો
બનાવટી=ખોટો	કરવા વગેરે સંબંધી	પીવાનો પદાર્થ
સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત	જે પિઘા તે	

સવાલ—ભોજ રાજ કયા વંશના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો ? ભોજરાજ શાને માટે પ્રખ્યાત થઈ ગયો ? ભોજરાજ વિષે શું કહેવામાં આવે છે ? એની સભાના પંડિતોએ શો પ્રચંચ કર્યો ? એ પંડિતોના માથાનો કોણ મળ્યો ? તેણે શું કીધું ? રાજએ તેને કેટલું ધનામ આપ્યું ? ભોજરાજ નમરચર્યા જેવા કેમ નીકળતો હતો ? ભોજરાજ શાથી ખૂશ થયા ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિઠાનને માન આપવું (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ પર.

તાણુ=તંગાસ	પુરણી=પુરાણુ	નર્યા=નિરોગી; રોગ
બિનાશ=ભેજ	કારીગર=કારીગરી કરનાર	વગરના
	ધમણુ=વા કુંવાનો સચો	પહેલું સુખ તે જાતે

નર્મ=પહેલું સુખ તે	ખનીજ=ખાણુમાંથી	કહેવાય છે)
જાતે તંદુરસ્ત.	ખોદી કાઢેલો	ખજનો=ભંડાર
વાઢકાપનું=નસ્તરનું	(જે પદાર્થ ભોંયમાંથી	સદગૃહસ્થ=સારો માણસ
ગુણદોષ=કાયદા ગેરકાયદા	ખોદી કાઢવામાં આવે	તરીકે=માફક; પેટે
ઔષધ=ઔસડ; દવા	છે તે ખનીજ પદાર્થ	આખાદ=સુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ?

પાઠ પડ.	સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ	યોજનગંધા=સત્યવતી;
પાંડવ=પાંડુ રાજના	લાગ=છોડવું તે	મત્સ્યગંધા; વ્યાસની
છોકરા	પ્રખ્યાત=ખણીતા	માતા
કૌરવ=કુરુરાજના કુળમાં	ભયંકર=પણાય નહિ	ખૂંચસુરત=દેખાવડી
ઉત્પન્ન થએલા;	એવી; સખત	ઉકંઠા=આતુરતા; ધમ્મ
ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા	પ્રતિજ્ઞા=ખાધા; પણ	માયું=માગણી
નામાંકિત=પ્રખ્યાત	રૂપવાન=ખૂંચસુરત	ગંભીર=ધણી ભારે
જાણીતાં=જાહેર	માછી=માછલાં પકડવાનો	ભયાનક=પાણી ન શકાય
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની	તથા વહાણ હંકારવાનો	અલચારી=કુંવારા [તેવી
પાસે હતું	ધધો કરનાર	રહેવાનું વ્રત પાળનાર
પેઠી=ઓલાદ; વંશ	કાંતિ=ખૂંચસુરતી	કોલ=વચન

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ?

શંતનુ રાજનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું અને શા કારણથી ? શંતનુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા ? ભીખે પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?

સાર—માખાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તો તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૪.	વગેરે કીમતી જવાહીર	મરણીઆ=મરવાની
સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	જડીત=જડેલાં	દરકાર વિનાના
અફઘાનિસ્તાન=અફઘાન	નટ=નાચ કરનાર	ખુનરેજી=કતલ
લોકોનો દેશ; એ હિંદુ-	નૃત્ય=નાચ	નામના=ખ્યાતિ
સ્તાનની વાયવ્યે છે	ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	કપર=ધોર
ગીજની=અફઘાનિસ્તા-	ખંડન કરવું=ભાંગવું	વિસારે પડ્યાં=ભૂલી
નનું મુખ્ય શહેર	પણુ=નિયમ; બાધા;	જવામાં આવ્ય
ધસ્ત્રામી=મુસલમાની	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રા=જમના નદીપર
વેરાન=કિજ્જડ	પંજબ=પાંચ નદી	શહેર છે. અહીંનો
દ્રવ્ય=પૈસા	વચ્ચેનો પ્રદેશ	તાજમહેલ જેવા
મંદિર=દેવળ	જમાવ્યું=એકઠું કર્યું	લાયક છે.
ગમારો=મંદિરની અંદ-	કૂચ કરી=ચાતવા માંડ્યું	ચાલુક્ય=સોલંકી
રનો ભાગ જેમાં મૂર્તિ	રણુ=રેતીનું મેદાન	અઘાપિ=આજ પણ;
હોય છે તે	જંગી=તોપની બારી	હમણાં સુધી
સન=હીરા, મોતી, માણેક	તાકાત=બળ; જોર	

સવાલ—મહમદ ગીજની ક્યાંનો પાદશાહ ? તેણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ધરાદો શું હતો ? સોમનાથ મહા-દેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં થઈ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું કીધું ? પૈસા ન લેતાં મહમદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી ? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેરું કયા કયા રાજ્યએ સમરાવ્યું ?

પાઠ ૫૫.	મુખ્ય=મોટું	ખાસ=પોતાનો
સુરત=એ તાપી નદીને	સોગમો સૈકો=છ. સ.	નામીયું=પ્રખ્યાત
ડાબે કાંઠે શહેર છે.	૧૫૦૧ થી ૧૬૦૦	ખાફ=વહાણ લાંગર
પ્રસિદ્ધ=ખણીનું	સુધીનો વખત	કરવાની જગો

મલખાર કાંડો=મદ્રાસ	અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી	શીરંગી=પોર્ટુગલના
હલાકાનો પશ્ચિમ કિનારો	ઊંડે એવા પગથિ ભરેલા	રહેવ.સી
કપ્તાન=વહાણનો મુખ્ય	હોય અને દુસ્મનના	વલંદા=ડચ; યુરોપખંડમાં
અમલદાર	વહાણને ભેરવીને સ-	વિલાયતની થડમાં
સત્તા=હકુમત; અમલ	ળગાવી મુકવાને આંક-	આવેલા હોલાંડ દેશના
જહાંગીર=અકબરનો	ડીઓ હોય એવું વહાણ	રહેવાસી
છોકરો(દુનિયા જીતનાર)	સ્થિતિ=હાલત	કરડી=ગુસ્સાવાળી
પરવાનગી=રજા; છૂટ	કોલકરાર=ખોલી	શિવાજી=મરાઠી વંશનો
સતાર=આદરમાન	કોડી=માલ ભરવાની	સ્થાપનાર
હરિદ્વાર=મરોખરી;	ખોલી વખાર	બંદુકની ગોળી=છરા
સ્પર્ધા	ખીજ=મૂળ; શરઆત	નિશાની=એધાણી
કાફ્રો=ટેળું	સર્વત્ર=સઘળે; બધે	ચઢતી કળા=આખાદી
દૃઢતા=હિંમત	મથક=મુખ્ય ઠેગણું	અરસામાં=દરમિઆનમાં

સવાલ—સુરત કઈ નદી પર છે ? એ શહેરમાં ધંધો રોજગાર ચલાવવાને કઈ કઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કઈ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી ? શું હરકત કરી ? સુંહાલી આગળ કોને કોની સાથે લડાઈ થઈ હતી ? અંગ્રેજોને સુરતમાં કેહી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી ? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોડી બાંધી ? જ. ઇ. સ. ૧૬૧૨. અંગ્રેજો સત્તાનું ખીજ ક્યારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કેહી તાલ છે કે નહિ ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂંટ્યું ? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું ? પછી મથક કયાં કીધું ?

પાડ પડ.
સમેશ્યા=ઉખાણા

શિગ==માથું
કોટે=ડોકે

ફંદ=ખોપરી
વૃષભ=મળદ

પર] હિંદુસ્તાનની સાંભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

વીણ=વગર	શુક્રાર્ય=દૈત્યના ગુરુ	વીર=ભાઈ
ભૂપાળ=રાજા	હરનિશ=હંમેશાં; નિત્ય	કામની=સ્ત્રી
નેહ=સ્નેહ; હેત	રે'=રેહ	કીર=પોપટ
ધ્રુવે=ગુપ્તે	મેડક=દેડકો	ચરણ=પગ
ચક્ર=ચક્રકર	નિર્બળ=કમજોર	સા'યો=પકડયો
ગાંધ્યો=ઢાંક્યો	કોલ=કોયલ	લાખે=લાખો માણસથી
પરવરે=ચાલે	કાયર=ખાપલો	સઉકો=મધા
ઉજ્જવળ=સફેદ	સાર=સારી	ગેંધાટ=ઘેરાવેલો
ઓપતો=શોભતો	રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર	ધારીએ=સમજાવે
ભમો=ઝુલતો અંગરખો	તારણી=ગુવાન સ્ત્રી	વિચરે=જાય
ફાળ=છલંગ	પહતો=ભણતો	વસમી=અધરી; સાંકડી
મૃમ=હરણ	પૂર્યો=ગોંધ્યો	વાટ=રસ્તો
શ્વાન=કુતરો	મધુરો=મધુર રાગનો	
સુમળ્ય=સારા બળીતા	વાચા=વેણ; શબ્દ	

સમજૂતી-પ્રશ્ન-જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડોકમાં ખોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદનું વાહન કરે છે? (૧) જવાબ-હંમેશાં પ્યારથી જોઈશું તો એક ભરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતું બણાય છે તે રેંટ. (૧) પ્રશ્ન-એક પુરુષે બીજા પુરુષને ઢાંક્યો તેથી જેને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સાફ દેખાય છે. તે ઘણો ઉત્તમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૨) જવાબ-જે પગ વગર ચાલે છે, પુરુષો તેના પર હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને ભમો કહીએ. (૨) પ્રશ્ન-છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસંધો

પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી, તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી, હે સારા જાણીતા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) જવાબ—શુક્રાચાર્યનું વાહન છે. જે હમેશાં પાણીમાં રહે છે, જીભ નથી તોપણ ધણું ખોલે છે. તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) પ્રશ્ન—સ્ત્રી છે, પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કોયલ નથી, દરમાં રહે છે, પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહે ? (૪) જવાબ—આયલાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) પ્રશ્ન—ભણે છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગોંધ્યો છે પણ ચોર નથી, ગણા માણસો હોય તો સમજો કે મીઠું ખોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? જવાબ—પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે, ભાઈ શબ્દ ખોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે, ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તે તો પોપટ છે. (૫) પ્રશ્ન—પગ નથી, પણ ચાલે છે; પાંખ નથી પણ ઊડે છે બધા તેને આંખથી જુએ છે, તોપણ લાખ માણસથી પણ તે પકડાયેલો રહેતો નથી તો એ છે શું ? (૫) જવાબ—તે ગગન તરફ જાય છે, ઘરમાં ઘેરાએલો રહે, તો અધરે-સાંકડે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમજીએ. (૬)

પાઠ ૫૭.

પૂર્વે=પહેલાં
આર્યાવર્ત=વિંધ્ય ને
હિમાલયની વચ્ચેનો
પ્રદેશ
યા=અથવા
રક્ષણ=અચાન

અસંખ્ય=ગણી ન શકાય
એટલા; ઘણાજ
શરણાગત=રક્ષણ માટે
આવેલો
યજુ=હોમ
પડખામાં=પાસામાં;
બાજુમાં

કૂર=ઘાતકી; નિંદ્ય
રક્ષા=અચાન
આહાર=ખોરાક
તોલ=ખરાબર
વિખુટો=જુદો
ખાતર=માટે
વિરોધ=ઉલટાપાજું

ધર્મજી=ફરજ જાણનાર	અખંડ=આખું; સાજુ	વાટ=રાહ
દેવોનો રાજા	ધાધને=દોડીને	
સાર—જાણનાર	નખાણાનું રક્ષણ કરવું	
પાઠ પઠ.	સાફ=ખરાખર	કાલા=નકામા
ધડી ધડી=વારવાર	અરણ્યવ=દરીઓ; સમુદ્ર	કમી=ઓછી
ઉજાડો=ધામ	ભાજ્યાં=જેયાં	ઉભરાય=પાકે
ભારી=ખુબ	રસ=મધુર સૂર	પીત=પીળો
અબ્ર=વાદળાં	યંત્ર=સતાર, સારંગી	સૂર્યાસ્ત=સૂર્યનું આચમવું
સકળ=અધા	વગેરે	ઉજાડું=સફેદ [તે
ચાળા=ચિહ્ન; નિશાની	રૂપાળા=સારા	નૈઋતા=દક્ષિણ અને
ચલ્લી=ચકલી	અચિક્ર=વધારે	પશ્ચિમ વચ્ચેની દિશાના.
ખગ=ખગલો	ધટ=ધંટા	શીતળા=ઠંડા; શીતળ

વસંત ઋતુની નિશાની.

સમજીતી—તડકો અને શીજો ધડીએ ધડીએ બદલાય છે, તાપથી જીવોને ધણો ધામ થાય છે, ધણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે, તેથી અધા માણસો કહે છે કે એ વરસાદ આવવાની નિશાની છે, (૧) ચકલી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફડકાવે છે, ખગલા પોતાની પાંખ ખરોખર ફેલાવીને બેસે છે, પક્ષી દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જેયાં તેથી અધાં (૨) રાત્રિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરરર ચરરર શબ્દે હાલતાં જણાય, વાજાંત્રમાં ખુબ સારા મધુર સૂર આવે છે, તેથી અધાં (૩) હમેશ કરતાં તો હવા ધણી બેજવળી જણાય છે, ફૂલમાંથી ખુબ સારી વાસ નીકળીને આવે, આઘે ધંટા વાગતા હેય એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે, તેથી અધાં (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે, અને ઉધળ, કીડી, અને

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ઠા. આના [૫૫]

મંકોડા જોરથી ઉભરાય છે, (ધણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે-ઝડે. તેથી બધાં (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આયમતા પીળો ભાસ થાય છે, ચંદ્રમાની આગુઆગુ ઘણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે ઇશાન ખુણામાં ઘણી વીજળી આવે છે, અને નૈઋત્ય ખુણામાંથી ઠંડો પવન વાય છે તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ	સંસ્કૃત=અભિપ્રાય	મમતા=આહવા; માયા
કૈસરેહિંદ=એ નામનો ઇલકામ	નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા	મુનશી=મુસલમાનશિક્ષક
સતી=પતિવ્રત ધર્મ	યાદગીરી=નામના; કીર્તિ	હસ્તક=તાબામાં
પાળનાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા	દખ્ખા ભરેલી=ઠાઠવાળી;	ઢંઢેરો=સરકારી જાહેર-નામું.
સંભવ=આશા	ભપકાવાળી	પદ=પદવી; ઓહો
સ પૂર્ણ=પુરેપુરી	સબ્યતા=સલુકાઈ	ખેદ=દીક્ષગીરી
આચારણુ=ચાલચલગત	ધાયસ=જખમી	વિસ્તાર=ફેલાવો
પ્રયાસ=મહેનત	પરગણુ=પરોપકારી	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
અવસ્થા=હાલત	ખૂજ=કદર; પિછાણુ	લાગણીથી
	ભાષા=બોલી	

સવાલ—મહારાણી વિક્ટોરિઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલા વરસ રાજ્ય કર્યું ? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો ? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં ? એમના પિતાજીનું નામ શું ? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું ? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં ? મહારાણી હિંદુસ્તાનની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો ? ૧૮૩૭, ૧૮૬૧, ૧૮૫૮ અને ૧૮૭૭ માં શું બનાવ મળ્યો ? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે બદલ કરવામાં આવે છે ? મહારાણીના અમલમાં ક્યા ક્યા સુધારા દાખલ થયા ?

પાઠ ૬૦.		
રક્ષ=રક્ષણ કર	દ્વેષ=કીનો; અદેખાઈ	પ્રત્યે=તરફ
દેવ=ઈશ્વર	હુન્નર=કસબ; કળા	પાંખમાં=છાયામાં;
મહારાજ=પાંચમા જ્યોર્જ	અમધેર=અમારે ત્યાં	આસરામાં
પ્રૌઢ=ધણી મોટા	જંપ=નિરાંત	ધર=રાખ
જયવંત=જયવાળા	સધો=થાઓ	શક્તિમાન=જોરાવર
મસ=વધારે	કાળ=વખત	રાજેશ્વર=રાજાઓના
કીર્તિ=મોટાઈ	ગંજ=ઢગલો	ધણી
ચશ=આખર	દાન=પુણ્ય	નાથ=પરમેશ્વર
લંબાવ=વધાર; ફેલાવ	શ્રેષ્ઠ=મોટા	મહારાની=અકકડનો
જગદીશ=પરમેશ્વર	જાથુ=હંમેશ	ભંડાર; ધણી શાંનવાળો
વીખેરવા=છુટા પાડવા	ક્ષેમ=સુખ	શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી
રૂઠ=ગુરસે થા	રાય=રાજા	પાર=સુધી
કાળ=મોત; હાર.	સદ્ભિમાને=સારી ઉંચી.	દીક્ષ=મન
અંધ પાડ=ખેસાડ	લાગણીથી	સ્વીકાર=કબુલ કર
	પૂજ્ય=પવિત્ર	

પાઠ ૬૦ રાજગીત.

સમજીતી—હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજા તમે ધણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણાં કીર્તિવાન બનાવ. મોજમજા, મોટાઈ અને આખર આપ; અને એમનું રાજ્ય ધણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તું જીઠ, અને એના દુસ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ. વેર અને કકાસ બધો

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૫૭

એસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ધરમાં નિરાત ને સંપ થાઓ કે જોથી હંમેશાં અમારું ભલું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજપર જોર, આખર અને સુખની ઢગલાખંધ બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજ સારી ઉંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે; અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહારાજાની, પ્રભુ તું એમને તારી છાયામાં રાખ. એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે. વક્ષાદારનો સંપ કપ્પુલ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહતું રક્ષણ કર. (૪)

પાઠ ૬૧.

અશોક=અંદ્રગુપ્તના

દીકરાનો દીકરો

જાદવકુળ=ચંદ્રકુળ; એ

કુળનો મૂળ સ્થાપનાર

ચંદ્ર હતો તે પરથી એ

નામ પડ્યું છે

દારકા=કાઠિઆવાડના

વાયવ્ય ખુણામાં ગાય-

કવાડના તાબાનું ગામ છે

એમાં રણુછોડજીનું

ઘરેરૂં છે

યુનાનદેશ=યુરોપ ખંડની

દક્ષિણમાં દેશ છે તે; ઝીસ

સમર્થ=બળવાન

ઈ. સ. પૂર્વે=ઈસ્વી સન

પહેલાં

નિરાધાર=આધાર

વગરના; ગરીબ

દવાખાનાં=હોસ્પિતાલો

ચોતરા=ચતુરરા

આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન

સ્તંભો=થાંભલા

મૂળતત્ત્વો=જો મુદ્દા કે

સિદ્ધાંતો પર ધર્મ

રચાયો હોય તે

લિપિ=લખેલી ભાષા

મુખ્યત્વે=ધણું કરીને

હિંસા=હત્યા; ખૂન

શ્રમણો=સાધુઓ

કિડાઉ=ખર્ચાળુ

હિત=ભલું; કલ્યાણ

મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ

આગ્રહ=બળાત્કાર; દબાણ

વૃત્તાંત=લકીકત

લાડી=વહુ

લંકા=સિંહલદ્વીપ;

હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં

ખેટ છે તે

સંગમ=નાની નદી મોટી

નદીને જે જગાએ મળે

છે તે જગો

પુગલ=હિંદુઓના એ

નામના ધર્મના જુના

ગ્રંથો (પુરાણ ૧૮ છે.)

૫૮] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજ્યએ આશ્રય આપ્યો હતો ? ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ? અશોકે પોતાની રૈયતના ભલાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીરનારના લેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી ને ધોત્રાનો વર એ કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ફર.	આક્ષણ; ખરા ખોટા	દહાડાવળી
વંશજે=વંશમાં જન્મેલા	વખાણ કરનાર	સમય વિચારીને=સમય
પડેર=માંગી પડેલી	પટાવનો=રાજના મુખ્ય	સૂચકતા વાપરીને
ધમિરતો	સરદારો	નિર્ભય=ખીક વગર
ગુર્જરરટ્ટ=ગુજરાત	કતલ=કાપાકાપી	રણભૂમિ=લડાઈની જગો;
તીડર=ખીએ નહિ એવો;	પડાર=મુકામ	રક્ષક્ષેત્ર; રણસત્રામ
હિંમતવાન	મરણીઆ થમ=યાહોમ	યાહોય કરીને=મરણીઆ
ચની=ખોલેલું પાળનાર	કરી; અંપલાવી	થમને
પાટ=એક જાતના.	ગર્ભવંતી=એ જીવવાળી;	ઝૂઝીને=જીતવાળી લડીને.

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૈથિલવંશના રાજાઓની સત્તા ઊડી ? ત્યાર પછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલા વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું ? અને તે ક્યાં હતું ? વલ્લભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? વલ્લભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી ? હુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? રૂપસુંદરીને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ ૬૩.	સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે	ધંધુકા તાલુકાનો તથા
નરાજ=જયશિખરનો	ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો	કાઠિઆવાડનો કેટલોક
છોકરો	જુનાગઢ=ગીરનાર	ભાગ
ખરેખ=તપાસ	પર્વતની પાસે શહેર છે	સહસ્રલિંગ તળાવ=એ
ગીરાજ=રાજનો છોકરો	(હાલ એમાં બાળી	નામનું પાટણમાં તળાવ.
(એ મૂળ નક્ષત્રમાં	વંશના મુસલમાન	હતું એનાપર હજાર
જન્મ્યો હતો)	રાજનું રાજ્ય છે)	મહાદેવની દહેરી હતી
ડ=સૈથી સારો	ખાલસા=જપ્ત	તેથી એવું નામ
ખત=ઉંમર; સમજણી	સતી થવું=ધણીના	પાડ્યું હતું.
ઉંમર; અઢાર વરસની	મુઠ્ઠાં સાથે જીવતા	દંતકથા=મોટેથી ચાલતી
ઉંમર	બળી મરવું	ખરી ખોટી વાત
ઘવર=ઉંચો ને બરાઉ	આણુ=દુવાઈ; હુકમ	બાધ=હરકત
ભળો=કાળો	શૈવ=શિવનો	વૃત્તિ=ભાવ; ઇચ્છા
સ્થળ=સિદ્ધપુર. એ	ભાલ=ધોળકા તથા	

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું ? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું ? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું ? અણહીલપુર નામ પડવાનું કારણ શું ? આવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા ? આવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો ? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું ? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું ? મૂળરાજ નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? એનાં મા, બાપ તથા દાદાનું નામ હો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલંકી વંશમાં કયો એજ રાજા થયો ? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું ? મીનજીવેથી એ શું બંધાવ્યું અને તે કયાં તથા કયારે ? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો ?

૬૦] ચોથી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

જુનાગઢના રાજ સાથે લડાઈ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઈ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાણકદેવીને ઓળખાવો. યશોવર્મા ક્યાંનો રાજ તથા કયા વંશનો ? માળવાના રાજ સાથે કેટલાં વરસ સુધી લડાઈ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાત્રસા કર્યા ? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો ? રૂદ્રમાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યો તથા કોણે પુરો કરાવ્યો ? શ્રીરથળનું ખીજું નામ શું ? એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને કયા સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જોવો રાજ થયો નથી ? એનો જન્મ ક્યાં સનમાં અને ક્યાં થયો હતો ?

સાર—જર, જોર, અને જમીન એ ત્રણે કજીઆનાં મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઈઓ થાય છે.

પાઠ ૬૪.	પાટનગર=રાજનગર;	દીપી=શોભી; ખીલી
ઉમરાવ=અમીર	રાજધાની	અધટિત=અયોગ્ય
ગોદ્દો=ત્રડવૈયો	બેગમ=આદશાહની સ્ત્રી	આફત=દુઃખ
અલાઉદ્દીન=ખીત્રજી	આગલાણુ=નાશકની	ઝપાઝપી=મારામારી
વંશનો ખીજો આદશાહ	પાસે ડુંગર છે.	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક

સવાલ—વાઘેલા વંશનો છેલ્લો રાજ કયો ? ગુજરાતનો છેલ્લો રાજપુત રાજ કયો ? કરણધેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણની કઈ રાણી ખૂમસુરત હતી ? કૌત્રાદેવી કોની બેગમ થઈ ? કૌત્રાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? દેવળદેવી કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૫.	પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો	બેશ=સારી; ઉમદા
રાચરણી=અરાચ	અંતઃકરણ=મન; દીલ	પ્રવાહ=વહેણ
ચાલનો; દુર્ગુણી	વાટપાકુ=રસ્તો રોકી	સુશોભિત=સારી શોભા-
ત્ર=છોકરાનો છોકરો	લુટનાર	યમાન
ડ=હુલ્લડ; બળવો	ઠાસળ=મૂળ	વણુકરો=વણુનાર
ડવૈયા=યોદ્ધા	સરહદ=સીમાડો;	ઉમદા=સરસ
ાર=પાપી; કૂર	છેવટની હદ	ઝોરસ=મેળો
ાર કર્મ=ધાતકી કામ	વસુલાત=મહેસુલ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજદરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉધરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યો ? અહમદશાહનો અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર કયાં છે ?

પાઠ ૬૬.	તરવાર વખણાય છે	બેટ=શંખોદ્ધાર. (એ દારકાની પાસે છે.)
મોજીલો=આનંદી	જગત ભૂશિર=જગત	ઉસ્તાદ=ગુરુ
જમ=મુસલમાની વંશનું નામ છે	પોઈટ. (એ દારકા પાસે છે.)	શ્રીમંત=પૈસાદાર; તવંગર
મેગડો=એ ગઢ જીતનાર	ચાંચીઆ=દરીઆમાં	ફિરદોસ=આંબાવાડી
તીતુર=હુલ્લડ; ખંડ	લૂટ કરનાર	અમરાહ=આંબાવાડી
તમ=કરચ; ધાક	ખાલસા=જપ્ત	ઠાક=ભપકો; દબદબો
શેરોહી=ગુજરાતની	પ્રતાપ=કીર્તિ	વાજીત્ર=વાગ્ન
ઉત્તરમાં છે. અહીંની	મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળા	

સવાલ—મહમદશાહ ખીજે કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ શથી પડ્યું ? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજ્યઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૩ માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની લડાઈમાં કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદવાદ કોણે વસાવ્યું ? ભમરીઓ કુવો કયાં છે ? મહમદશાહને કયાં દાટ્યો છે ? મહમુદે લોકોપયોગી શું કામો કર્યાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્દરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૭.

સર=તાબે

લગામ=સત્તા

હસ્તક=તાબામાં

વશ=તાબે

બથાવી=પચાવી

કર=વેરો

દર=માવ

બક્ષ્યા=ભેટ કર્યા

ટકી શકાય=ટકકર લઈ

શકાય

ખંભાત=મહી નદીના

મુખ આગળ શહેર

છે એમાં મુસલમાની

રાજ્ય છે.

ફતેહ=જીત

વડોદરા=વિશ્વામિત્રના

કાંદાપર ગાયકવાડની

રાજધાનીનું શહેર છે

હવાલે=તાબે

મગર=અહંકારી

આપઘાત=પોતાને હાથે

પોતાનો જીવ કાઢવો તે

અત=છેડો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઈ ગયો ? તેણે શું કર્યું ? બહાદુરશાહ કયા બે જગરા શત્રુને જીતી શક્યો નહિ ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કર્યું ? ગુજરાતનો છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૮.

આબુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં

પર્વત છે.

ઘટા=ભરાવ

અમકારા=ઝમકારા

ઝુંપડું=તાડછાનું ઘર

વાદગાં=આભણાં

નાળચું=નળી

ધુમસ=ધુમાડા જેવી

ઘાડી વરાળ

ગંજ=ધાસનો ઢગલો

મિજ=મિનાઈ

અંધાધ=કરી

કરા=આકાશમાંથી પાણી-

ના અંધાગેલા કાંકરા

પડે છે તે | હવાનાની વરાળનું પાણી |
ઝાકળ=હંડીના જોરથી | થવું તે; ઓસ; દાર.

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આપુ ક્યાં છે ? સગરે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે ? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું ? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે ? પાણીવાળી જગા ગણાવો. વાદળાં શેનાં બને છે ?

પાઠ ૬૯. | સપાટી=પદાર્થનો ઉપરનો | સ્ટીમર
સહ=વહાણના કુવા સાથે | ભાગ | ફેરો=આંટો; ચક્કર
બાંધેલું પવન ભરવાનું | આગળોટ=વરાળથી | આરપાર=એક છેડાથી
લુગડું. | ચાલતું મોટું વહાણ; | બીજા છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે ? પૃથ્વી જે ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઈએ ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે ? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું ? છોકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે ઘરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે.

પાઠ ૭૦. | ચોક્કસ=ચુકર | જોત=સળગતો કાકડો
અંતરે=છેડે | નિયતિ=હાલત; ગતિ; બળ | વાર્ષિક=વરસની

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના કરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? દહાડો ને રાત સરખા ન હોવાનું કારણ શું ? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને તે દિવસ કયા ?

પાઠ ૭૧.		
અગાસી=ધાત્રુ	ધમાલ=મીડ; ધાંધલ	ચંદન=સુખડ, કેસર
કરાંઠી=કપાસ, તુવેરનો	રવિપાક=શિઆળુ પાક	વગેરેને ધસીને લયકા
સુકો છોડ	કડબ=જીવારના સુકા	જેવું બનાવે છે તે
ખુંપરાં=સુકાં ડુંઠાં	સાંઠા	મીઠા=મધુરા
કાઢા=નીક	સરકાર ધારો=મહેસુલ	વણુતોલે=ધણોજ
કાંસ=પાણી જવાનો	ખરે=ભોંયપર પડે	ખાસું=મગનું
માર્ગ; નીક	ધરે=ચોળે [વગેરે	ડૂબાડૂબ=ડૂબી ગએલી
ટેટી=ખડખડુ	તંબોળ=પાન, સોપારી	ઉચારે=ખોલે
ખરીફ=ચોમાસામાં	ધરે=પહેરે; ઝોઢે	મલાર=રાગનું નામ છે
વવાતાં ધાન્ય	શાલ=ઊનનું કીમતી	ખેતીકાર=ખેડુત
વાવણી=રોપણી	લુગડું	
કરપી દે છે=રાંપડી	ફાટે=ચીરા પડે	ચંપેલી } એક જાતનાં
ફેરવે છે	ઘટે=ઝોછા થાય	જીઘ } સુગંધીદાર
નીંદી=ઉખેડી	બલીભાત=સારી રીતે	જાઘ } સફેદ ફૂલ
હેલી=ચાલુ વરસાદ	જળ ઉડા જાય=પાણી	ચંપા=પીળા રંગનું
વળે છે=થાય છે	સુકાઈને ઝોછું થાય	સુગંધીદાર ફૂલ
માફકસર=જોઈતો	પામે=મળે; આવે	બલાં=સારાં
તીડ=ખેતરને નુકસાન	ગુણવાન=દ્રાયદાવાળા;	ટુલાય=મોટા થાય; ખીલે
કરનાઈ તપખીરિઆ	ગુણુકારી	માટ=માટે
રંગનું જીવડું	હોજ=પાણીની ટાંકી	ચાખડીઓ=પાવડીઓ
	લાગ=લાગે	હિ ચોળા=હીંચકા
		ખાટ=ખાટલો

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુત શું શું કરે છે ? ઉનાળામાં ગામડાના
લોકો શહેરમાં શું શું લાવે છે ? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે ?

ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી ?
શિઆળામાં શું કામ કરે છે ? શિઆળામાં શું શું વેચવા આવે છે ?
કવિતાની સમજૂતી.

શિઆળામાં ઠંડો પવન વાય છે, ઝાડનાં પાંદડાં ખરી પડે છે અને ઘઉં પાકે છે; ગોળ થાય છે, કપાસ અને ઠોળ પાકે છે, લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન સોપારી ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, ને શાલ ઓઢે છે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાંઠ ફાટી જાય છે. શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે. (૨) ઉનાળામાં પાણી ઊંડાં જતાં રહે છે, એટલે ઓછા થાય છે. નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે. સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાના ફૂલ પણ થાય છે. (૩) પાણીના કુંડ, ડુવારા ને બાગ સારા લાગે છે ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે. કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે, અને તાપ ઘણોજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ઘણી મઝાની લાગે છે દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોકો મલાર રાગ ખાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુધ, જાય અને ગુલાબના ફૂલ સારાં ખીલે છે; ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હાંચકા ને ખાટલા હોય છે (૬)

પાઠ ૭૨.	અધિકારી	માછીતી=સમજ
સલામતી=હથિયાર ન-	કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય	રેલા=પૂર
માવી સલામ આપવી તે	અધિકારી	સિંધ=એ સિંધ પ્રાંતમાં
અધિકાર=ઓદ્દે; સત્તા	ગવર્નર=છલાકાનો મુખ્ય	મોટામાં મોટી નદી છે
ઉપરી=અમલદાર;	અધિકારી	બેજવાળી=શરદીવાળી

નાશક અને ત્રંચક=	મહાબળેશ્વર=મુંબઈ	મંડળ=સભા
નાશક જિલ્લામાં ગોદા-	ધલાકામાં સહ્યાદ્રિમાં	કાયદા=કાનુન; ધારા
વરીના મૂળ આગળ	હવા ખાવાનું ઠેકાણું છે	મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
એ શહેર છે.	ગવર્નર સાહેબ ઉના-	મોટી અદાલત=હાઈકોર્ટ
જળધોધ=પાણીનું જોસ-	ળામાં અહીં રહે છે.	ન્યાયાધીશ=જન સાફ કર-
બંધ ઉપરથી પડવું તે	પુના=પુના જિલ્લામાં	નાર અમલદાર; જડજ
રોગિષ્ટ=રોગવાળી	મુળામુઠા નદી પર	ડિરેક્ટર=ધલાકાનો કેળ-
વિભાગ=ભાગના ભાગ	શહેર છે, એમાં પેશ-	વણી ખાતાનો વડો
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજનો	વાની રાજધાની હતી.	અધિકારી
મુલક	પુનાનાં પાન વખણાય છે	મેશક=નકકી

સવાલ—મુંબઈ ધલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા કયા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર વિભાગ સિવાય બીજો કયા જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? ગુજરાત કયા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઈ ધલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ધલાકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણુક કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓદ્ધાપર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિઆળામાં, ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં કયાં રહે છે ? મુંબઈ ધલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર એટલે શું ? ધલાકામાં કયાં કયાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ?

મુંબઈ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૩.	વૈભવ=સુખનાં સાધન	પાંજરાપોળ=અશક્ત
હાથ આવ્યો=તાખાનો આવ્યો	થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું	ઢોરોને રાખવાની જગા
ઉતાર=મુસાફર	ત્રિકોણાકાર=ત્રણ	સહિત=સાથે
ફાંટા=શાખા	ખુશાનો ઘાટ	દેવસ્થાન=દહેર
મિલો=કાપડ વણવાનાં કારખાનાં	વિસ્તાર=લંબાઈ પહોળાઈ	છાવણી=લશ્કરને રહેવાની જગા
કારખાનાં=કામ કરવાની જગા	કરોડપતિ=કરોડ રૂપીઆના ધણી	ગોરું લશ્કર=સોલજરનું લશ્કર
ગીરદી=બીડ	દાણુ=જકાત	રોજી=કબર
લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂપીઆના ધણી	વણાટ=વણવાનું કામ	શોભા=દેખાવ
મિનારા=મુરજ	તાર=તાતણા	કોતેજ=પાઠશાળા; ઉંચું જ્ઞાન આપવાની શાળા
	ત્રણ તાર=સુતરાડિ, રેશ	
	મી ને કસબી વણાટ	
	ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત	

સવાલ—મુંબઈ બેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પડવાનું કારણ તથા એનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં પહેલા નબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું ? મુંબઈ ઇલાકામાંનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઈ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઈ ?

૬૮] હિંદુસ્તાનની સાઠ ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જેવા લાયક જગાઓ કંઈ કંઈ છે ? અમદાવાદ કંઈ નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૪.	વણુજર=પોલીનું ટોળું	ડીસા=એ પાલણુપુર
જંખુસર=ભરૂચ જિલ્લા- માં કર્ષો છે	પેઠ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી રાજ્ય છે. અહીંની	એજનિસમાં શહેર છે
રેલવે=લોદાની સડકનો રસ્તો	પાધડી વખણાય છે	વેપારીમાર્ગ=માલ લઈ જવા લાવવાનો રસ્તો
ઢાઢર=નદીનું નામ છે એ	પંજે=સપાટો	કાફલો=જથૂ; ટોળું
રેવાકાંઠાના ડુંગરમાંથી	પોરબંદર=સુદામાપુરી.	થરાદ=પાલણુપુર એજ- નિસમાં ગામ છે
નીકળી ખંભાતના અ- ખાતને મળે છે	એ કાઠિઆવાડમાં છે	નગરપરકર=સિંધના
ઝેએઝેમ=ઝોએઝોઆ	વીરમગામ=અમદાવાદ	થરપારકર જિલ્લામાં
પોલી=માલ લાદેલો બળદ	જિલ્લામાં શહેર છે.	તાલુકો છે
	અહીં મુનસર તળાવ	
	જેવા લાયક છે	

સવાલ—જંખુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કંઈ રેલવે જાય છે અને તે કયાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઈ જવું હોય તો કંઈ રેલવેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી નાશિક કેટલે રસ્તે જઈ શકાય ? આગગાડીમાં જવાનું સાઈ કે પગ રસ્તે જવાનું ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ? મુંબઈથી દ્વારકા શી રીતે જવાય ? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઈ શકાય ? પોરબંદરનું બીજું નામ શું ? પોરબંદરથી જંખુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આગબોટ નહોતી ત્યારે મુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૫.	૩પીઆ આપવા તે	આખાદ=ચઢિઆતું
જૂઝ=થોડી [સૈકો	સ્વતંત્રપણું=આપ અખ-	ખેનમુન=જેનો જોડો
સદી=સો વરસનો કાળ;	ત્યારી	નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
તુવાર=રજપુતની જાત	રંગાટી=રંગનું કામ	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
ચોહાણુ=રજપુતની જાત	સરહદ=સીમાડો; છેવટની	ધેરાવો=ફરતો ધેર
ખંડણી=નાના રાજાએ	હદ	ખુરજો=મિનારા
મોટા રાજાને દર વરસે	ધાક=કરખ; દાખ	ટકી રહે=કાયમ રહે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે ? હાલમાં ત્યાં ક્યા લોકોની વસ્તી છે ? ચાંપાનેર કોણે ક્યા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું ? ૧૧મા સૈકામાં કોનું રાજ હતું ? ઇ. સ. ૧૪૧૮, ૧૪૫૦, ૧૪૮૪ માં શું બનાવ બન્યા ? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યા સનમાં જીત્યું ? ૧૮૦૩ માં શું બનાવ બન્યો ? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આખાદ કેમ થઈ શક્યું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે ? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે ? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૬.	સ્થિતિ=હાલત	કરીએ
ગરમી=ગરમ વસ્તુને	છલાછલ=છેક માથા સુકી	સંકોચીએ=ખરાખર
અડકવાર્થી જે લાગણી	ઉપસીને=કુલીને	ગોઠવીએ
પેદા થાય છે તે	ધન=નકકર	પ્રસરી=ફેલાઈ
અપકો=ડામ	પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું;	પાટોપાટ=એક છેડાથી
ઝંઝેલા=ફેલા	પાણી જેવા રેલાતા	ખીજા છેડા સુધી
વજન=તોલ	ખંખેરીએ=રાખ દૂર	ફૂલે=કદ વધે

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજવો. ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે અને એ ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. ધન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે? ગરમી શેમાં જલદી પ્રસરી જાય છે?

સાર—ગરમી એ પદાર્થ નથી. ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે; એટલે ધન હોય છે તે* પ્રવાહી થઈ જાય છે, અને પ્રવાહી હોય છે તેની વરાળ બને છે. જે પદાર્થમાં રજકણો પાસે પાસે હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જાય છે, પણ જે પદાર્થમાં રજકણો અઘે અઘે હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જતી નથી.

પાઠ ૭૭.	વાયુરૂપ=વા જેવા	કસો=કેંસો
સંકોચાય=કદ નાનું થાય	સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;	શાલદુપટ્ટા=શાલ વગેરે
વાટ=પૈડાપરનો લોહાનો	ખરૂં રૂપ	ઉદાહરણ=દાખલો
ગોળ પાટો	શંકા=વહેમ; ચુંચવણ	હુંફાળું=સહેજ ગરમ
સજ્જડ=મજબુત	બરેલા વિચાર; સંદેહ	મુકાબલો=સરખામણી
ઢાંકણ=ઢાંકણું	ડોળી=ઝોળી	લાગણી=અસર

સવાલ—ઠંડી એ શું છે તે સમજવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થને ઠંડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું? હુંફાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડું કદીએ છીએ, તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

સાર—જેમ ગરમી એ પદાર્થ નથી, તેમ ઠંડી પણ પદાર્થ નથી.

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧ આના [૭૧

જેમ ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે, તેમ ઠંડીથી પણ પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે. ઠંડીની અસરથી વાયુરૂપ પદાર્થો પ્રવાહી થાય છે, અને પ્રવાહી પદાર્થો ધન થઈ જાય છે. ગરમીની અસરથી ઠંડીની અસર ઉલટી થાય છે.

પાઠ ૬૮.	ગોરમટી=ગોરાડુ માટી	ડુલવેલી=પકવેલી
કોગળો કરવો=મોંમાંપાણી	બંધક=બંધો કરનાર	ચાંદી=ફેલ્લા
ભરી પાછું કાઢી નાખવું	મજબુતી=તાકાત; જોર	દાહ=અગન
ધુંટડો=એકે શ્વાસે	કાકડો=ગળામાં બહારની	ગચરકા=ઓડકાર
પિવાય તેડલું	બાબુએ દેખાતો ગરૂ.	ઉલટી=ચામીટ; ઓકારી
ખટમડું=સહેજ ખાડું	એ ગરૂ નાના છોકરા-	કોકીલું=સહેજ હુંફાળું
તુરં=તુરાશ પડતું	માં દેખાતો નથી મોટા	મહીસાગર=મહી નદી
થૂ થૂ=થૂંક થૂંક	માણસમાં દેખાય છે	ખદખદે=ખદખદ થાય
બનાવટી=બનાવેલા	અવાળુ=દાંતના પીઢિયાં	ચકતું=ખેડેલો ગોળાકાર

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય ? ફટકડી આપણા દેશમાં ક્યાં થતી હતી ? ફટકડીના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. ફટકડી શી રીતે ડુલવતા હશે ? ફટકડી ડુલાવતી વખત ખદખદે છે તેનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૯.	ધસરકા=ધસારાથી	જંગાલ=તાંબાનો કાટ
સીસું=મેલા ભુરા રંગની	પડેલા કાપા	કટાણું=કટાવડું
ધાતુ	બે બોલ=થોડું	રદ્દ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી ? મંછારામે કલાષ્ટ વિષે શું શું કહ્યું ? વાસણને કલાષ્ટ દેવગવવાનું કારણ શું ? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે ? કાંસું શું શું મેળવીને બનાવે છે ? સીસું, કલાષ્ટ અને જસતના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૮૦.	ને નકર	ચીવડ=ચિકાશવાળું;
મોમ=ધરનું સૌથી ઉંચું	ટકાઉ=ટકે એવું	ચીકણું [સંચો
આડું મોડું લાકડું	કાટ=લાકડું	કેલુ=શેરડી પીલવાનો
ઘોડિઆટ=પીઢને સમાંતર	રસવાન=રસવાળું	ધાણી=તેલ, દીવેલ વગેરે
નાખેલું જાડું લાકડું	વૃદ્ધિ=વધારો	પીલવાનો સંચો
એમાં હીંચકા સાર કઠાં	શીસું=ઝટ ફાટી જાય એવું	ચઢિઆનો=ચઢતો; સરસ
જડવામાં આવે છે	રેસાદાર=રેસાવાળું	હાથીદાંત=દંતુશુળ
સરપણુ=મળતણુ	પરનાળ=નેવાનું પાણી	ધાટખંધ=ધાટદાર
કુંપળ=ટીસી	ઝીઝવા સાર બનાવેલી તે	ઓપીને=ધસીને
ગણતરી=હિસાબ	ઘટ=મજબુત	મૂઠ=હાથો
ગર=ચયત્રો ભાગ	ખિચોખીચ=પાસેપાસે	મહોરાં=રમકડાં
સંગીન=ઘટ; મજબુત	એકાકાર=એકમેક	ચોકસ=મુકરર

સવાલ—લાકડું ક્યાં ક્યાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડાળા પરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન હોય છે અને તેમ થવાનું કારણ શું ? નાળિયેરી અને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું ક્યા ક્યા કામમાં આવે છે અને ક્યા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે તે શા કારણથી ? લાકડાની ઠઈ કઠ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંત પર થઈ શકે તેવું લાકડા પર થઈ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ?

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૬૩

હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ કહેવાય ?

<p>પાઠ ૮૧.</p> <p>કાર્ય=કામ</p> <p>મુગધી=ખુશખો</p> <p>સોડે છે=પીમળે છે</p> <p>પાંખડી=પાંદડી</p> <p>જાસવંતી=એક જાતના</p> <p>ફૂલ</p> <p>કળી=ખીસ્યા વગરનું</p> <p>ફૂલ</p> <p>ઢાંકણ=કવર</p> <p>વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ</p>	<p>વજ્રપત્ર=ફૂલનાં ઢાંકણનાં</p> <p>નાનાં પાંદડાં</p> <p>નાનુક=કોમળ</p> <p>ચૂંટી=તોડી</p> <p>સળંગ=આખો</p> <p>ફૂલમણી=ગોટો</p> <p>ગોટો=પાંખડીઓ જોડા-</p> <p>ધને ગોટા જેવું અને</p> <p>છે તે</p> <p>સરણાઇ=પીપી</p> <p>મુખ્ય=ઝરરનો</p>	<p>અગથીઓ=સેકટો</p> <p>પુકેસર=નરતંતુ</p> <p>સ્ત્રીકેસર=સ્ત્રીતંતુ</p> <p>પરાગકેશ=પરાગનો</p> <p>જથો</p> <p>પરાગકણ=પરાગની રજ</p> <p>રજ=પરાગના ઝીણા</p> <p>કણ</p> <p>ખીજશય=ખી અંધાવા-</p> <p>ની જગા; ગર્ભાશય</p> <p>સૂક્ષ્મખીજ=ઝીણાં ખી</p>
---	---	---

સવાલ—અત્તર તેનું અને ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ સરણાઇ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયાં હોય છે ? ઘણાં નરતંતુ કયા ફૂલમાં હોય છે ? ફૂલના ભાગ ગણાવો.

<p>પાઠ ૮૨.</p> <p>પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી;</p> <p>પેસવાથી</p> <p>પોષવામાં=પોષણ કર-</p> <p>વામાં</p>	<p>માવજત=સંભાળ;પરદાસ</p> <p>યોજના=ગોઠવણ</p> <p>ગર=ભાવો</p> <p>વર્ગ=જાત</p> <p>પોપટા=ચણાની શીંગો</p>	<p>જળવાય=સચવાય</p> <p>પતી રહે=પુરૂં થાય</p> <p>ફેલવા=છેલવા</p>
--	---	--

૭૪] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—ફળમાં કેટલા ભાગ હોય છે તે તે કયા કયા ? કેરીના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષમાં કેટલા ભાગ દેખાય છે ? દ્રાક્ષમાં કયા કયા ભાગ ભેગા હોય છે ? કેરીના વર્ગનાં ફળ ગણાવો. દ્રાક્ષના વર્ગનાં ફળનાં નામ, દો, ફળના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય તે તે કયા કયા ?

પાઠ ૮૩.	કોળ=દ્વિધન ધાન્ય	ફળ
પડ=થર	સત્વ=કસ	દ્રાક્ષ=જેની માળા બને
ફાડ=ભાગ	માફક=અનુફળ	છે તે મણકો; એક
ખીખંકુર=ફણગો	રામફળ=સીતાફળ જેવા	ગતના ઝાડનું ખી
પોષણ=યુજરાન	લાક્ષાશ પડતાં રંગના	

સવાલ—ખી ને ઊગવા માટે શું શું જોઈએ ? કયાં ખી એકદળ ને કયાં ખી દ્વિધન છે ? દ્વિધન ખીમાં ખીખંકુર કયાં હોય ? ખીખંકુર શું ખાઈને મોટું થાય છે ? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે ઊગે છે ? ઊગીને કયાં આવે છે ? કયાં ખી વહેલાં વાવવાં જોઈએ ? કયાં ખી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ? એકદળ ધાન્ય ગણાવો. દ્વિધન ધાન્ય ગણાવો.

પાઠ ૮૪.	અંશ=ભાગ	જડર=પાયન કરવાની
સૃષ્ટિ=દુનિયા	ડીટું=ડીયું	કોથળી
શોભા=દેખાવ	પ્રાણરક્ષક વાયુ=જીવનું	નસો=રંગો
આત્મા=મન	રક્ષણ કરનાર વાયુ;	ધન=ધીય
પ્રસન્ન=ખૂશ	ઓકિસજન વાયુ	ધટા=ભરાવ
સંતાપ=મનનું દુઃખ	પુષ્ટિ=મળ; જોર	પ્રકાશ=તેજ

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ ક્યારે બધું દુઃખી ભૂલી જાય છે ? પાંદડાં શું શું કામમાં આવે છે ? ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે ? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે કાઢે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું, જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય ? જે ઝાડના પાંદડાંની નસો ડીરામાંથી આણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં ખી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં લિંગાશ પડતાં કેમ દેખાય છે ? પાંદડાં પરથી એકદળ ઝાડ અને દ્વિદળ ઝાડ શી રીતે ઓળખી શકાય ?

પાઠ ૮૫.	ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ	ચરખો=કપાસમાંથી
નમસ્કાર=એ હાથ જોડી	તાવડો=પેણો	કપાસીઆ છુટા પાડ-
માથું નમાવતું તે	વળી ન જાય=વળ દેવાય	વાનો સંચો
નયો=એકલા	નહિ	ચઢિઆતી=સરસ
વિચિત્ર=દેખાવમાં ખેડોળ	મસળે=ચોબે	નુકસાનકારક=નુકસાન
વાવેતર=રોપણી	ફાયદાકારક=ગુણકારી	કરનાર
પાણીપોચી=ભેજવાળી;	જગૃત=હોશિયાર	કૌવત=ખળ; જોર
શરદીવાળી	અરબસ્તાન=એ દેશ	અનિયમિતપણે=વગર
સોડમ=વાસ	હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમે	નિયમે
તેજદાર=તેજવાળો;	એશિઆખંડમાં છે	હદ બહાર=ગદે; વધારે
ચળકતો	છડીને=છેડા કાઢીને	કાળજી=ચીકર

સવાલ—આ એ શું છે ? આ ઘણી ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં આનું વાવેતર ક્યાં થાય છે ? આને કઈ જમીન અનુકૂળ નથી ? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કાશી પહેલ વહેલી ક્યાંથી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે ? કાશી એ શું છે ? કાશીના ફળ પર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં

૭૬] ચોથી ચાપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

આવે છે ? ચા ખનાવવાની રીત કહો. ચા અને કાશી ફાયદાકારક છે કે નહિ ? જવાબ. ચા ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાખે છે અને ઉધને ઓછી કરે છે. જે જે માણસો હંમેશા ચા પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઇ શકતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૬.	પૂર્વમાં દેશ છે.	કપાસીઆ=કપાસનાં બી
અમીરી=ગૃહસ્થાઇ	અમેરિકા=એ ખંડ છે	નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ
ચિહ્ન=નિશાની	મીસર=હિંદુસ્તાનથી	જીંડવાં=ખીલ્યા વગરનાં
નિર્ધન=પૈસા વગરનો	વિજ્ઞાયત જતાં રસ્તામાં	કાલાં
ઉમદા=કીમતી	એ દેશ આવે છે	કાલાં=કપાસનાં ફળ
ગરમ હવા=ગરમી	કપાસ=રૂનો છોડ	વીણુવો=લણુવો
ચીન=એ હિંદુસ્તાનની	પાંખડી=ડાળી	અંકાય=નકકી થાય

સવાલ—લુગડાં ખનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, તે કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? કપાસના પાંદડાંનો આકાર કેના જેવો છે ? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમીનમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણુવો પડે છે ? કપાસ લણુવાનો સૌથી સારો વખત કયો ? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ? કપાસ વીણુવાનું કામ ખાયડીઓ ને છોકરાંઓ કેમ કરે છે ?

પાઠ ૮૭.	ગરમાવો=ગરમી; હૂંફ	હલેસાં=ચાટવા
ઝાલર=ગળાની નીચે	ભીંગડાં=ખડા પડ	સુકાન=વહાણુને ફેરવવા-
લટકતી ચામડી હોય તે	સરકી=લપસી	ની ગતિ આપનાર યંત્ર
નભાવવો=ટકાવવો	મછવો=નાની હોડી	કણકી=ઝીણા ચોખા

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે કેમ મરી જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજવો. માછલાંનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાંનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાંને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી ધણાં ઈંડાં મૂકે છે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૮.

નાગ=ફેણુવાળો સાપ	કરોડ=ખરડાનું હાડકું	કચરધાણુ=ચુરેચુરા
કાંચળી=સાપની ભીંગ-	લોચા=માંસના ગટ્ટો	ફેણુ=સાપના માથાપરનો
કાંચળી પાતળી ચામડી	સંકોચી=તાના કરી	પહોળો ભાગ
પાંસળી=પાસા પરની	ડાચું=જડખું	બ્લીચિંગ પાવડર=ધો-
હાડકી	ડાંખ=ચટકો	વાના કામમાં વપરાતો
	ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે	સફેદ ભુકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? ઝેરી સાપ અને ઝેર વિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ ઈંડાં મૂકે છે કે વિચ્છાય છે ? સાપનું ઝેર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? કયા ઝેરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળવું હોય તેમ સાથી વળી શકે છે ? સાપનું ઝેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીત્ર અને કોઈનો રંગ કેવો હોય છે ? (જેને કાનને ઠેકાણે કાણાં હોય છે તે ઈંડાં મૂકે છે.)

પાઠ ૮૯.

માંસાહારી=માંસ ખાનાર	સેવાળ=લીલ	કળી
ટીશી=કુંપળ; પાંતરાંની		જીવ હિંસા=હત્યા

ગૂમ થવાથી=દેખાતા	ગુંગળાતી=અકળાતી	ગોળો=પીંડો
અંધ થવાથી	લપલપાવી=મહાર કાઢી	ભવ=અવતાર

સવાલ—દેડકું ઘડાંમાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ? તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠોનું શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછલે કેટકેટલાં આંગળાં હોય છે ? અધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે ? આગલા ને પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે ? દાંત હોય છે કે નહિ ને હોય છે તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકો થતાં સુધીમાં તેના ક્યાં ક્યાં ને કેટલાં રૂપ થાય છે ? દેડકાના પ્રમાણમાં તેને શું શું મોટું છે ? દેડકાનું લોહી કેવું હોય છે ? જ. ઠંડું.

પાઠ ૯૦.

પસારી=પહોળી કરી	ટપકીદાર=ટપકીવાળું	જીવડું
વર્ગ=ગત	રીણુ=પરપોટો	ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો
કરવત=લાકડા વહેરવાનું	પાલા=પાંદડાં	વખત; કડાકા
ઓગર	ગળી=એક ગતનું ઝાડ;	અગણિત=ગણાય નહિ
દાંતા=કાંગરાવાળી ધાર	એમાંથી ગળીનો રંગ	એટલા; ઘણાજ
ખિડાય=અંધ થાય	બનાવે છે	ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ; સાથી સારા
રજપુતસ્તાન=ગુજરાતની	ધ્રાણુ વાળે=નાશ કરે;	વળામણનો=વિદાય;
ઉત્તરમાં પ્રાંત છે	ઉજ્જડ કરે.	થતો; હાથીઓ
સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમધાટ	ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડ-	ઝૂડી ઝૂડીને=મારી મારીને
ગોરાડુ=પિળાશ પડતી	પાન વગરની	પુરાં કરવાં=જીવ લેવો;
લાંબગોળ=લાંબો ગોળ	હીણભાગી=કમનસીબ	મારી નાખવાં
	ખરપડી=એ નામનું	પાથરી=ઢાંકી

આળી=અટકાવી | ખાઉધરાં=ભુખાળવાં |

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે ? તીડના આગલા ને પાછલા પગમાં શો ફેર છે ? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ કયાં પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે ? તીડની માદા ખાડા શાથી ખોદે છે ? તીડના ઇંડાંનો રંગ કેવો હોય છે ? દરેક દરમાં કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે ? તીડ શું શું ખાય છે ? તીડ પડે ત્યાં શું થાય ? તીડને નુકસાન કરતા અટકાવવાનો ઉપાય શું ? તીડ ઊડતાં થયાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય ?

પાઠ ૯૧.

જહર=હોજરી; પાચન
થવા માટે પેટની
ડાબી બાજુએ ખોરાક
ભરવાની કે.થળી
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુ
મોટી દેખાડનાર
ભાગ=અવયવ
કદ=માપ
ઘાટ=આકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
પોલી=પોકળ
ધિયળ=ગેળ
અંધા=કમરમાંથી વળી

ગએલા
ઢળકતાં=ઢાળ પડતાં
ચટકો=ડંખ
ચમચમે=ખળનરા થાય
લાળ=ચીકણું થુક
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
અટકાવ=રોકાણ
ખિછાનું=પથારી
મચ્છરદાની=મચ્છર અટ-
કાવવા માટે જાળીદાર
લુગડાની ખનાવેલી તે
કિવનીન=સિકોનાના
ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું
સત્વ; તાવ કાઢવાની

દવા. એ સ્વાદમાં
ખટુજ કડવું હોય છે.
ખંધિઆર=વહેતું નહિ તે
લીખો=મચ્છર, જૂ,
માંકડ વગેરેના ઇંડાં
ચોરસકુટ=૧૪૪ ચોરસ
ઇંચ; એક કુટ પહોળું
ને એક કુટ લાંબું
કેરોસીન=ગ્યાસતેલ; વાદ-
ળી રંગનું પાતળું તેલ
રંધાઈ=ગુંગળાઈ
ડામર=ખનીજટાર
લોખાન=એક જાતનો
ગુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઈને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે ? મચ્છરના ઇંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય કહો.

પાઠ ૯૨.	અત્યંત=ઘણું	અંબાડી=હાથી ઉપર
શ્રીમંત=પૈસાદાર	લપેટી=વિંટાળી	ખેસવા માટેનું આસન
રસાત્રો=ખટલો; ઘોડા	ડોલ=આંકડીવાળું પ્રાણી	ચગડી=કચડી
લશ્કર વગેરે	કાઠવાનું વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
ભટ=પ્રાણીની અટક	દહુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજવાળું
દૈત્ય=રાક્ષસ	ટેરવું=આગલો ભાગ	કદાવર=કદમાં મોટું
માવત=હાથીનો હાંકનાર	પુટ=મગડા ને ભરાઉ	

સવાલ—શિવાજીરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ કયાં છે અને શું છે ? એ કોણે વસાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સૂંઠ શું શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ ખોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો. હાથી વિષે કહેવતો કહો.

પાઠ ૯૩.	ખેમાલમ=જણાય નહિ	ફાળ=કુદકો
સંબંધ=વળગણ	એવી રીતે	ગોંધ્યા=પૂર્યા; કળ્પજ કર્યા
ભોયાં=જડિયાં; મૂળના	તલપ=ફલંગ; ઝડપ	ફરક=ફેર
રેસા; ઢુંઢાં	સમજ=જેરાવર	પલટાય=બદલાય

રંગબેદ=રંગમાં તફાવત | હેતુ=મતલબ; કારણ
પરિપક્વ=પુરેપુરું પાકેલું | ચક્રચક્રિત=ચક્રચક્રતા

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા હોવાનું કારણ શું ? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ તેમની આસપાસના પદાર્થોના રંગને મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં અને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલો આપી સમજાવો. જંગલી પ્રાણી ને પાણેલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલનો રંગ ભભકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૪.

ગલીઓ=સાંકડી શેરીઓ	પ્રાણી જવા માટે ઉપ- રથી બંધ કરેલો રસ્તો	સ્નાયુ=જે તંતુવડે હાડકાંને માંસના લોચા વળગેલા
હૃદય=લોહીની ટાંકી	ક્ષીણ થવું=કમજોર થવું	રહે છે તે
ધોરી નસ=મોટી નસ	શિરા=નસ	ધનકારો=ધનધનનો
મોરી=નીક; નાની ગટર	રેંટમાળ=પ્રાણી કાઢવાનું	અવાજ
ગરનાળું=મોટી ગટર;	ઢોચકાવાળું ચક્રકર	ટકોરા=ધનકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે ? એમાં કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ? હૃદય ને પ્રાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદું પ્રાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદું પ્રાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં અને હાથના કાંડાપર ધનકારા શાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધનકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ દ્વય.	સૂક્ષ્મ=ઝીણું	આંતરકું=ગુંચળું વળેલા
શ્વાસ=દમ	ક્ષાર=ખાર	દોરડા જેવો પેટનો
મૂત્ર=મૂતર	સમાર=દુરસ્ત	ભાગ, એ જઠરની
વાટે=રસ્તે	વીધરીને=પીગળીને;	ડાખી બાજુપર છે.
ઘટ=ખોટ	ઓગળીને	કાળજીનું=છાતીની નીચે
કાઠું=શરીરનો બાંધો	ફેફસાં=છાતી માંહેલી જે	જમણે પાસે જે
પેજવાળા=કાંજવાળા	ઇન્દ્રિયવદ્ શ્વાસ લેવાય છે	પિત્તાશય છે તે
તૈલી=તેલવાળાં	ને બહાર કઢાય છે તે.	શેષ=માકી
ચરખી=ચામડીની અંદર	શાહીચૂસ કાગળ=	મલ=મેલ; વિષ્ટા
ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ	બ્લોટિંગ પેપર	તત્વ=સાર

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કોયલાની જરૂર શા માટે છે તે સમજવો. ઘસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જે આપણે ખાઈએ નહિ તો શું થાય? નાનાં બાળકોને વધારે વાર શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોઢામાંથી જે થુંક છૂટે તેનું નામ શું? મોંમાં મૂકેલો કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજવો. જઠર શેનું અનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય છે તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય છે? લોહી શું કામ કરે છે? મોંમાં મૂકેલા ખોરાકનું

લોહી થતાં પુરેપુરું વર્ણન કરો. જરૂર, કાળજી અને આંતરડાનું ડાઇંગ પાડો અને સમજાવો.

પાઠ ૯૬.	વિટાલ્યું=લપેટ્યું	છિદ્રાણુ=કાણુંવાણું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુળરી=કંપારી	મેળાપ=સમાગમ; સંયોગ
કાયમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	જમાવ=એકઠું થવું તે
નિરોગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	શોષણુ=ચૂસી લેવું તે
કુળે=બોટવો	ધાસ્તી=ખીક; બચ	

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જિનના લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. જિનમાં કેવો ગુણુ છે ? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે તે શા માટે ? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે ? જિનના લુગડામાં કેવો ગુણુ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે ? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણુ છે કે નહિ ? સુતર ને જિનનો મુકાબલો કરો. જિનના લુગડાં કેમ જલદી મેઝા થાય છે ? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં ? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો ?

પાઠ ૯૭.	અને કપાસીઆ છુટા	પીંજણુ=પીંજરાનું
સાડી=ઐરાંને પહેરવાનું	પાડવા; ચરખામાં	ઓગર
રેશમી લુગડું	પીલવો	તાંત=બકરાના આંત.
સાલ્સો=ઐરાંને પહેરવાનું	જીન=કપાસ લોઢવાનો	રડાની દોરી
સુતરાઉ લુગડું	સંચો	તંગ=સખત
ખાદી=એક જાતનું જડું	લાટ=કપાસ પીલવાની	ગોટીલો=પીંજરાનું
દેશી લુગડું; દોટી	ચરખાની ધરી	લાકડાનું ઓગર
લોઢવો=કપાસમાંથી રૂ	કાંતવું=લાંબા દોરા કાઢવા	એનો આકાર ડમ્બેલ્સ

૮૪] હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

જેવો હોય છે પણ	રેંટીઓ=સુતર કાંતવાનું	લાગ=દાવ; વખત;
છેડા ગોળાકાર હોય છે	સાદું યંત્ર	પ્રસંગ
ગાભલું=પીંજેલા રેતો	સાળ=લુગડાં વણવાનો	પીંજરા=રેતે સાફ કરે-
ગોટો	સાંચો	નારા
કસ્તર=ઝીણો કચરો	ખરછટ=ખરખચડું	

સવાલ—૩ શું છે ? ૩ ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોઢવાના જીન મુંખઘ ધલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જીનમાં કેટલી લાટો હોય છે, અને તે શેની હોય છે ? રેતે પીંજવાની રીત *કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંખઘ ધલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્લા, ખંડ, ઘોતીઆં, ખાદી કોણુ વણે છે ને કેવી રીતે છે ? સંચા શેના બનાવે છે અને તે શાથી આવે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રેમાંથી કાપડ થતા સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૮.	તાંતણા વડે ખારેક	વાયવ્ય કોણુમાં દેશ છે.
રેશમ=હીર	જેવું બનાવેલું ધર	કોકડી=દડી
જાળું=ફાંદો	ગોટી=ગોળ દડો	શેતુર=એક જાતનું ઝાડ
કોશેટો=રેશમના કીડાએ	ધરાન=હિંદુસ્તાનના	કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કોણુ બનાવે છે ? એ કીડો શું ખાઈને જીવે છે ? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? ક્યા ક્યા શહેરમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં આવે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિલાયતી રંગથી શું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? સંચામાં ક્યાં ક્યાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાંથી શો ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ? રાંધનાર બાઈ રસોઈ કરતી વખત રેશમી લુગડું શા માટે પહેરે છે ?

પાંડ હટ.	રસી=રસના જે ભાગની	માંહેથી તાર નીકળે
કોલુ=શેરડી પીલવાનો	ખાંડ ન બની શકે તે	એવી ઘટ કરવી
સંચો; કોલ	લીલ=સેવાળ [ભાગ	આયાત=અહાર ગામથી
છારી=પડ; પોપડી	ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી	આવતો માલ.
તરી=ઉપર આવી	આસણી કરવી=ખાંડને	ચોવડાં=ચારવડાં; ચાર
ઘાડો=ખડો	પાણીમાં નાખી ઉકાળી	પડવાળાં

સવાલ—વસાઈ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉજળી આવવાનું કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઈ કઈ વસ્તુમાંથી બને છે?

➔ મુંબઈ ઇલાકાની ભૂતળ. ➔

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી જે ભાગ થાય છે, ખંભાતનો અખાત, ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે. એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે. એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશ્વાન કોણમાં જ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો, એ ભાગની જમીન

વણીખરી સપાટ છે, પણ દરીઆ કિનારાની દમણથી તે ખંભાત સુધી જમીન નિચાણમાં આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગંગા, માર, અંબિકા, પૂણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાળ) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહે છે. સાગરમતી ઇશાનમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. તેમજ બનાસ અને વરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે. કારણ કે એ બાબુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને વરમપુરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રૈવાકાંઠા એજન્સિમાં ગજપીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરું છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. તેથી વરસાદ ઓછો પડે છે, ગુજરાતની ઉત્તરમાં આબુ મોટો પર્વત છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાબુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે, તેથી આં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઊગતાં નથી, તેથી વરસાદ ઓછો પડે છે ને ઉનાળામાં પાણીની આપદા પડે છે. એવા રણના મૂલકમાં સાંઢણી પર ખેસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાઠા જેવી રસાળ છે, તેથી પાક સારો થાય છે; તમાકુ, બાજરી પાકે છે, તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આંબાના ઝાડ ઘણાં ઊગે છે. ઘાસ ચારો ઘણો સારો થાય છે. તેથીજ ચરોતરથી પરદેશ ખાતે ધી ઘણું જાય છે.

મુંબઈ ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ઠા આના [૮૭]

પંચમહાલમાં ડુંગર ને જંગલ ધણું છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ધણું થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઈ ધણી પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે. ઝાડો ધણું થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે, ત્યાં કપાસ ધણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના બેટમાં તમાકુ ધણો સારો થાય છે. માંડવી તાલુકો, સુરત એજન્સિનાં વાંસદા, ડાંગ, ધરમપુરના રાજ્યની જમીન ડુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆં છે, એમાં રાત્રી (જંગલી) લોકો રહે છે. જંગલમાં લાકડાં ધણું થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી અને સારી ગણાય છે, ઉનાળામાં ધણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ધણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ધણી છે. ઓરપાડ તાલુકાની જમીન ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને ઓરપાડ તાલુકાના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડાંગર થાય છે; અને બાકીના ભાગમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણુદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. તેથી ત્યાંના ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ધઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિયાવાડમાં ધણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે. એનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે મુંબઈ જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિયાવાડનો કેટલોક ભાગ જેને બાલ કહે છે, તેમાં ધઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, કપાસનું ૩ થમ ધોળેરા બંદરથી વહાણ મારફતે મુંબઈ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિયાવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિયાવાડ એજન્સિમાં ઘણા ડુંગરો છે. કાઠિયાવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજી ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે. કાઠિયાવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિયાવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જેરાવર હોય છે. કાઠિયાવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં છે, અને વચ્ચે ભાગ ઉંચાણ છે, તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે, તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિયાવાડના કાંઠા પર ભાવનગર, મહુવા, જાફરાબાદ, દીવ, વેળાવળ, માંગરોળ, નવીબંદર, પોરબંદર (સુદામાપુરી) દ્વારકા, નવાનગર, (જામનગર) જેડીઆ એ બંદરો છે, એ બંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભર્ય, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે બંદરે જાય છે. કાઠિયાવાડના વવાણીઆ બંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે, (૧) દક્ષિણ (૨) કોંકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે. તેથી

ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૮૯

નદીઓના કાંડાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે. કારણ ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોહું જડે છે, અને જલ સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોંકણનો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે. કારણકે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે, તેથી કોંકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોંકણ પ્રાંત ખરખચડો ને વિકટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે. તેથી ઝાડ ઘણાં ઊગે છે, કોઈ કોઈ ડેંગાણે સાગ થાય છે. મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળિયેર, મીઠું ને ઇમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે, ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાવડા). એ ડુંગરો પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પોલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું શિખર કાળો છે. કચ્છમાં મોટી નદી એકે નથી. પણ નાગમતી, રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે, અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલીબીયાં ઊન, મીઠું, ઢોર વગેરેની છે, કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કાયલાની ખાણો છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકોને સિંધી કહે છે, અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નેઋત્ય કોણ તરફનો છે, સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ

૯૦] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે. સિંધુ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઈંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં થરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા રોગિષ્ઠ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ઘઉં, મગ, જવ, ૩ ને તેલીબીયાં વગેરેની છે.

અધરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

દુનિયામાં, ઈંગ્લાંડનું, ચરિત્ર, સ્વર્ગવાસ, જ્યેષ્ઠ, ઇલિઝાબેથ, આટ્લર્બર્ટ, ઉત્સાહથી, નિખાલસ, લશ્કરી, નૌકાશાસ્ત્રનું, અત્યંત, “શ્રિયાનિઆ,” પ્રદક્ષિણા, પ્રવીણ, નિર્ણય, ઓનિય, નૌકાસૈન્યની, પરીક્ષાઓ, જન્યુઆરિ, નિર્માણ, પ્રીતિ, ચિકિટ્સારિઆ, આદરસત્કાર, ફટ્ટી, રાજ્યાભિષેકની, પાયતખત, દિલ્હીમાં, પ્રાર્થના, રજપુતસ્તાનનો, વિજયસીંગને, શરણાગતનું, સ્વામિભક્તિ, વિશ્વાસ, ઝખ્ખાની, પ્રસંગ, દ્વેષકુશળ, સિસોદીઆઓ, સૂર્યવંશી, હૃદય, જન્મભૂમિ, ઘુંટડો, નીમણક, કીર્તિ, સંઘાતે, વિકરાળ, નિશ્ચય, કૌશલ્યા, કેકેયી, પૂર્ણ, આશિષ, આશીર્વાદથી, લક્ષ્મણજી, વિનાંતિ,

સુમિત્રા, વસિષ્ઠ, તિરસ્કાર, બુદ્ધિ, બેશુદ્ધ, એન્જિન, શક્તિ,
મિઠાશવાળી, દુરસ્ત, શ્રેષ્ઠ, ઉત્પન્ન, પુષ્ટિ, નિર્માણ, ફરિયાદી,
પૂછ્યું, લાધ્યા, લાધ્યું, પાંદડાં, અનુમાન, ઢાળાય, ધ્યાનમાં,
હોશિયાર, વર્તમાન પત્રમાં, વ્યવસ્થા, સ્વચ્છતા, વૃદ્ધ, સ્થિતિને,
ગૃહસ્થાઈનાં, ચિટ્ટીઓ, સદ્ગુણ, પ્રમાણિકપણાનો, ધરેણુંગાંડું,
જિંદગી, પર્યંત, વિરૂદ્ધ, ફિટાડીએ, વિદ્યાસધાતનું, મિલકતનો,
લૂંટફાટ, બુદ્ધિ, ધર્મિષ્ઠપણાની, મુશ્કેલ, વર્તણુક, સ્પર્શ, જીજ્ઞાસી,
ભૂતડાકણની, મસાણકાંઠે, વિખ્યાત, વશીકરણ, જવાળામુખી,
સ્વપ્ન, અતિવૃષ્ટિ, વનસ્પતિ, અદભુત, ચમત્કારી, આશ્ચર્ય, દિંગ,
સ્વપ્નવશ, નિરાધાર, ઈંદ્રિયો, બ્રહ્માંડ, સમર્થ, સર્વશક્તિમાન,
સર્વવ્યાપી, સર્વજ્ઞ, પ્રાણિમાત્ર, પ્રાર્થના, સચર્યો, નિદાસ,
નિશાદિન, આયલાંડ, કપ્તાને, દઢ, હિંમત, ચાદગીરીમાં,
વિકટોરિઆના, કીર્તિસ્તંભ, મિસ્તરી, સાદડી, ગૂંથતો,
નિર્ભય, પ્રમાણિક, કંટાળો, સત્તર, પંચાણું, સત્તાણું, ખિન્ન,
સદ્બુદ્ધિ, તત્કાળ, શિક્ષા, મિજાજ, ફરિયાદો, દુર્ગુણ, વિક-
માણત, નિર્દોષનો, હૃદય, વર્ણન, કલપાંતનો, સાથેક, સર્વ-
સ્વ, ચર્ચાય, પરિણામ, પોર્ટગલ, સોળમા, અથડાયું, નિશ્ચે,
ચિટ્ટીઓ, હરિકાઈ, વિદ્યાર્થીઓ, ત્રિભુવન, શ્રેષ્ઠ, કીર્તિને,
બળિએલ, જન્માષ્ટમી, ચોંટાડેલી, નિશ્ચય, કલ્પ્યો, છાંટ્યું,
ઉત્તેજન, અભિપ્રાય, કીર્તિ, અમૂલ્યનું, સંન્યાસી, વ્યાધિ,
સંધ્યાકાળ, વ્યાધિચર્મ, સ્થિર, શ્રોતાનાં, આંસુધારા, ભાવિક,
ફિલ્દી, દસ્તાવેજ, પ્રસન્ન, દ્રોપદી, નિદ્રા, હરિશ્ચંદ્ર, જિંદગી,
નાળિએર, અથડાતો, ઝિલાતો, અતિશય, સરિતાનું, સિંધુમાં,

૯૨] ચોથી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

તુમિ, ચિતોડ, હલદીઘાટની, સ્થિતિનું, જન્મભૂમિ, નિભાવ,
સ્વતંત્ર, સંતોષ, ગોઠવણ, ગોટાળો, ઉદ્યોગમાં, અમૂલ્ય,
ધડિઆળો, એલેક્ઝાંડ્રા, આટખર્ટ, વિક્ટોરિઆના, સ્વર્ગ-
વાસ, વિદ્યાભ્યાસ, વર્તતાં, પરીક્ષા, ઉત્તેજન, નૌકાશાસ્ત્ર,
સંપ્રદાયનો, પ્રાર્થના, પ્રસિદ્ધ, શિષ્યોએ, મુખાંઈ, કૃતિ,
કોશીશ, વિનોદમાં, વિનંતી, પિત્તળની, તત્કાળ, દક્ષિણી,
કાઠિઆવાડી, સુન્ની, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, ઓઢણું,
સુરવાલ, સ્ત્રીપુરુષો, વિધવા, પુનર્લગ્ન, વિદ્યામિત્ર, વસિષ્ઠ,
રાજર્ષિ, અયોધ્યાના, કાન્યકુબ્જ, સૈન્ય, મૃગયા, આશ્રમ,
દર્શન, આશ્ચર્ય, નંદિની, કામધેનુ, બળાત્કારે, હથિયાર-
બંધ, ઈંદ્રને, નિર્મળ, સિદ્ધિ, મુશ્કેલ, લેસેપ્સ, વિટખરફોર્સ,
વિંદન, ઉદ્યમે, સ્વતંત્ર, નિશ્ચયવાળો, ફ્રાન્સ, સંયોગિભૂમિ,
વિચારું, દુષ્ટ, પ્રતિદિન, વિસ્તારી, સ્વપ્નામાં, દુશ્મનને,
રણસંગ્રામમાં, સ્વદેશપ્રીતિ, વિદ્વતા, સ્વદેશાભિમાની, ઉદ્ધત,
હથિયાર, કંપની, પ્રતિબિંબ, ઇટકાળો, શુમારે, ઠાક્યાં,
સૂતેલાં, જગૃતિ, દોડ્યાં, શોધ્યો, કૃપાથી, ધ્રૂજતાં, પુરુષે,
અગિઆર, અણીશુદ્ધ, સૂંઢ, બંદોબસ્ત, મૃગજળ, વિચિત્ર,
પિડાએલાં, ચક્તિજ, પિડાએલો, બુદ્ધિનો, મહિમા, દુર્દાંત,
નમ્રતાથી, મુખાંઈ, આશ્ચર્ય, વીટળાઈ, જન્મારામાં, ખૂટતુંજ,
જવડેજ, ચોકખું, પુરતું, વિદ્યાએ, તંદુરસ્તી, મંદવાડ,
ગૃહસ્થો, ઈશ્વરકૃપાથી, ગંદકીના, ઢાળાય, સ્વચ્છ, વૈષ્ણવ,
દર્શન, ભાંગ્યું, વર્તણૂકથી, ફરિયાદ, આજ્ઞા, તસ્દી, વણન,
સુગંધ, દુર્ગંધ, ગર્જના, પરિણામ, અવસ્થા, આવક, પુષ્કળ,
પાલિતાણાનાં, પ્રખ્યાત, સ્ટેશન, ચિત્રકૂટ, રમણીય,

અણહીલવાડના, આદિનાથ, ધ્યાન, વિસ્મય, નિર્જીવ, પ્રવીણ, ઇન્દ્રસ્તુતિ, રક્ષણ, સૂર્યવંશી, સુબુદ્ધિ, સદભક્તિ, શ્લોક, સ્તબ્ધ, પરદુઃખભંજન, વિદ્યાનો, વિદ્યાનોને, સ્મરણશક્તિવાળા, યુક્તિ, સ્થિતિ, વૈદકશાસ્ત્રમાં, વિશ્વાસ, અમૃત, ભટ્ટી, વન-સ્પતિના, મત્સ્યગંધા, પ્રતિજ્ઞા, નામાંકિત, પાંડવકૌરવોના, હસ્તિનાપુર, દિલ્હી, શંતનુ, દેવવ્રત, સ્વાર્થનો, પ્રીતિ, કાંતિ, ક્ષત્રિયની, સત્યવતી, યોજનગંધા, ખૂબસુરત, ઉત્કંઠા, સંતાપ, શિખરને, બ્રહ્મચારી, અફગાનિસ્તાનના, સત્તર, પશ્ચિમે, પુષ્કળ, દ્રવ્ય, મંદિરમાં, મૂર્તિ, રત્નજડિત, નૃત્ય, જાત્રાળુઓ, ખ્યાતિ, રક્ષણ, આજ્ઞા, નિશ્ચય, ચાલુક્ય, અઘાપિ, પ્રસિદ્ધ, સોળમા, પાટુંગીઝ, કમાને, સત્કાર, હરિકાઈ, સિત્તેર, દઢતાથી, અગ્નિ-નોકા, સ્થિતિ, સર્વત્ર, કંપની, વૃષભ, શુક્રાચાર્યનું, નિર્ભળ, શિખિ, આર્યાવર્તમાં, શરણાગત, કીર્તિ, યજ્ઞમંડપ, ઉત્પન્ન, કૂર, પક્ષિરાજ, ધર્મજ્ઞ, પરીક્ષા, વૃષ્ટિના, નૈર્ઋતા, વિકટોરિઆ, તરણ, ઉત્પન્ન, આટ્મર્થ, બુદ્ધિશાળી, પત્નીએ, નિષ્ઠા, વિધવા, સભ્યતાથી, વિદ્યાનોને, ઉત્તેજન, જ્ઞાનમાં, મુનશી, કંપનિ, હસ્તક, પ્રસિદ્ધ, ઢંઢેરો, દિલ્હીમાં, સંદેશા, સ્થિતિ, પૂજ્યભાવથી, ક્લેશ, રક્ષક, પ્રાઠ, કીર્તિના, દ્વેષ, હુન્નર, શ્રેષ્ઠ, સદાભિમાને, પ્રાર્થના, પશ્ચિમ, શ્રીકૃષ્ણ, દ્વારકામાં, મૈર્યવંશના, પાટલિપુત્ર, ચંદ્રગુપ્ત, સિકંદર, સુદર્શન, નામાંકિત, નિરાધારને, સ્થાપ્યાં, ઐશ્વર્યમેને, આશ્રય, સ્તંભો, મૂળતત્ત્વો, મુખ્યત્વે, શ્રમણોને, વૃત્તાંત, જયશિખરનું, ચુદ્ધ, ક્ષત્રપ, ગુપ્તવંશના, વલ્લભીપુરમાં, દરમિઆન, ગુર્જર, ગુર્જરરક્ષ, ચાલુક્ય, તોડયો, ગર્ભવંતી,

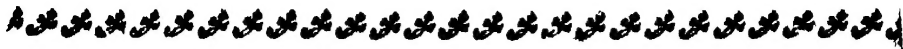
નિર્ભય, રણભૂમિ, સિદ્ધરાજ, પુખ્ત, રુદ્રમાળ, ચાલુક્ય, છોડા,
 શ્રેષ્ઠ, પુખ્ત, બર્બર, શ્રીસ્થળના, બ્રાહ્મણોને, વઢવાણ, યશોવર્મા,
 શૈવધર્મ, શ્રીસ્થળમાં, રુદ્રમાળનું, પુરું, સિદ્ધપુર, સહસ્રલિંગ,
 કપડવણજનો, પંડિતોની, વિદ્વાનોને, હેમાચાર્ય, કલ્યાણ, વૃત્તિ,
 અલાઉદ્દીન, સ્વતંત્ર, દિલ્હીમાં, દેવગિરિમાં, મુખાંધને, કૌલાદેવી,
 ખૂબસુરત, ભટકતો, દરમિઆન, નિશ્ચય, દિલ્હીના, હોશિયાર,
 લડવૈયો, નાસીરુદ્દીન, ઇલકાબ, પશ્ચાત્તાપથી, અંતઃકરણ,
 પસ્તાવો, ઇન્સાફ, વાટપાડુઓની, પ્રમાણિક, ઉદ્યોગનો,
 ખ્યાતિ, ચોદ્દો, ઠંઠા, લોકપ્રિય, મુસ્તફાબાદ, ભૂશિર, સ્વતંત્ર,
 રમણીય, અહમદ, ખટ્ટુગંજબક્ષની, શ્રીમંત, ફિરદોસ, પોદુંગીઝ,
 ઇલકાબ, વર્તણુકને, કાઠિઆવાડ, કુંપકું, ઓછીવત્તી, ઠંડક, પૃથ્વી,
 સ્થિતિમાં, સપ્ટેમ્બર, નિરાંત, હિંચોળાખાટ, હથિયાર,
 કમિશનર, ગવર્નર, હિમાલયમાંથી, કોંકણકાંઠે, નાળિયેર,
 મહારાષ્ટ્રમાં, અંબક, સહ્યાદ્રિ, રોગિષ્ઠ, કોટહાપુરનું, નીમણુક,
 મહાળજેશ્વરના, ન્યાયાધીશો, ડિરેક્ટર, ચકિત, લક્ષાધિપતિ,
 ત્રિકોણાકારે. સિપ્રીની, સ્ટેશન, ધક્કા, દારકા, પાલણપુર,
 પ્રસિદ્ધ, જિલ્લામાં, સ્વતંત્રપણું, મહમુદાબાદ, કર્નલ બુર્ડિંગને,
 પ્રયત્ન, પિત્તળનો, સંકોચાય, ગંઠો, શાલદુપદા, વીરતો,
 ખટુંમકું, ગોરમટીમાંથી, હરિશંકર, ચરખુ, તાંબાપિત્તળનાં,
 કાંસું, જિવાયજ, ઘોડિઆટ, વસંતઋતુ, ટકાઉ, કાષ્ટની, વૃદ્ધિ,
 ચઢિઆતો, હાથીદાંત, દંતુશળજ, સુગંધીદાર, અત્તર, વજ્રપત્રો,
 ઘંતુરા, સ્ત્રોકેસર, પુંકેસર, શેતુર, દ્રાક્ષનાં, પોષાય, સત્ત્વ,
 સૂક્ષ્મબીજમાં, નાળિયેર, મુળીઉં, રૂદ્રાક્ષનો, ઓકિસજન,

મુષ્ટિની, શાસવાટે, પુષ્ટિ, નિરુપયોગી, ગુંથણ, લિલાશ, બાળકૃષ્ણ, જગન્નાથ, હિંદુસ્તાનમાં, ચૂંટેલા, શક્તિને, મદ્રાસ, ચઢિઆતી, અનિયમિતપણે, ચિત્ત, નિર્ધન, વસ્ત્ર, કર્ણાટક, મૃગસર, નક્ષત્ર, ભીંગડાં, ગોઠવાએલાં, બ્લીચિંગ, ઓચિતો, ખિડાય, દડકું, ટીશીઓ, શાંતિમાં, અઠવાડીઆં, ધાસ્તી, સહ્યાદ્રિ, તપખિરીઆ, ત્રિલોતરી, ખિચોખીચ, સૂક્ષ્મદર્શક, સૂંઠ, તંદુરસ્ત, ઓફિસોમાં, બંધિઆર, શ્રીમંત, શાસ, કલ્યાગરૂં, માયાળુ, ગાંધ્યા, પરિપક્વ, ચકચકીત, હૃદય, સ્વચ્છ, તત્ત્વ, તંદુરસ્ત, પાચનક્રિયા, સાહીચૂસ, સૂક્ષ્મ, શક્તિ, તત્ત્વ, વસ્ત્રો, સૂક્ષ્મદર્શક, નિરોગી, વિટાળ્યું, ધૂજરી, છિદ્રાળુ, અનુકૂળ, શોષણ, પીંજણ, ગોટીલો, કસ્તર, સોલાપુર, સુસ્ત, ગૂંથતો, ચિકાશ, કોલુમાં, ઢાંકણું, કોલહાપુર, વનસ્પતિ, સાંઠામાંથી.

ફિલ માટેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૨) જમણા હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો (૭) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાવવાં. (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બંને હાથ પછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી) (૧૬)

બંને હાથ કેડ પર રાખી પગનાં આંગળાપર ધીરેથી બેસવું. (૧૭) ડાબો હાથ કેડ પર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (પણ બે પગ વચ્ચે એક ડુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કંમરમાંથી વાંકા વળી હાથના આંગળા પગના અંગુઠાને અડકવાં, (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઈ એક ડગલું પાછળ ખસી ઉભા રહેવું. (૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠ્ઠીવાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠી બગલ આગળ લાવવી) (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીના અંગુઠા ખભે અડકાવવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કંમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પણ બે પગની વચ્ચે એક ડુટનું અંતર રાખવું. (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ બોંયથી ચાર આંગળા ઉંચો રાખવો. (૪૧) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. (૪૨) જમણા ફરવું. (૪૩) સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.
બ્રિટિશશાળા માટે ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થો.

પુસ્તક ૧ લાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ બના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ ટૂના ૦-૬-૦
પુસ્તક ૩ બના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦	

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સોના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	છટ્ટીના અર્થ ૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
બીજીના અર્થ ૦-૪-૦	કન્યા ૧લીના અર્થ ૦-૪-૦
ત્રીજીના અર્થ ૦-૫-૦	કન્યા ૨જીના અર્થ ૦-૫-૦
પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના અર્થ ૦-૭-૦

દેશી રાજ્યોમાં ટેકસ્ટ બુક્સ, ઇનામ, લાયબ્રેરી
માટે મંજુર થયેલા “મુખગણિત શિક્ષક”

બાળવર્ગનો ૦-૧-૬	ત્રીજા ધોરણનો ૦-૨-૬
પહેલા ધોરણનો ૦-૧-૬	ચોથા ધોરણનો ૦-૪-૦
બીજા ધોરણનો ૦-૨-૦	પાંચમા ધોરણનો ૦-૪-૦

દરેક ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” તૈયાર છે.

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ૪ આના

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રત્નોત્તરમાળા ૪૫ આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રત્નોત્તરમાળા ૩ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“મુખગણિત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા, શાહપોર-સુરત.

૧૦

